

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
Навчально-науковий інститут економіки управління
Кафедра міжнародної економіки**

«До захисту в ЕК»

Директор інституту

_____ О.О.Шеремет

«__»_____2021р.

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ С.О.Гуткевич

«__»_____2021р.

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня бакалавра

зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка» на тему: «Державне регулювання міграційних процесів»

Виконав

здобувач 4 курсу, групи МЕ 4-8

Муц Антон Дмитрович

Керівник к.е.н., доц. _____

Музиченко Ганна Георгіївна

Рецензент _____

Засвідчую, що в цій дипломній роботі немає запозичень із праць інших авторів без відповідних посилань
здобувач _____

Київ-2021 р.

Анотація

Бакалаврська робота викладена на 89 сторінках тексту, і складається із вступу, трьох розділів, висновків та переліку використаних джерел. Робота містить 10 таблиць, 1 рисунок, та 35 найменувань використаних джерел.

В дипломній роботі охарактеризовано сутність, поняття та регулювання харчової промисловості України, проаналізовано розвиток харчової промисловості світу, місце харчової промисловості у структурі експорту та розвиток підприємств харчової промисловості на прикладі ПрАТ «Оболонь», виділено напрямки подальшого розвитку харчової промисловості України за допомогою досвіду країн Європейського Союзу та запровадженням системи управління безпекою харчових підприємств, як першим основним кроком до обов'язкової стандартизації підприємств до європейських параметрів якості виробництва.

Ключові слова: харчова промисловість, управління якістю, підприємство, розвиток, експорт, ринок

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ	6
1.1 Сутність харчової промисловості України	6
1.2 Функціонування харчової промисловості України... ..	16
Висновки до розділу 1	20
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	22
2.1. Динаміка розвитку харчової промисловості світу.....	22
2.2 Оцінка потенціалу та місця харчової промисловості у структурі експорту України.....	31
2.3. Аналіз розвитку підприємств харчової промисловості на прикладі Приватного Акціонерного Товариства «Оболонь»	41
Висновки до розділу 2	55
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМКИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ	56
3.1 Досвід країн Європейського Союзу щодо підтримки підприємств харчової промисловості.....	56
3.2.Застосування системи управління безпекою харчових підприємств та її значення для розвитку підприємств харчової промисловості	65
Висновки до розділу 3	77
ВИСНОВКИ.....	79
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83
ДОДАТКИ.....	87

ВСТУП

Актуальність теми. Харчова промисловість – пріоритетна галузь економіки, яка вирішує питання продовольчої безпеки населення, що є, було та буде актуальним завжди.

Розвиток харчової та переробної промисловості пов'язаний з розвитком агро-промислового комплексу. Найбільш вдала модель розвитку економіки країн – це створення та технологічний розвиток виробничих та переробних підприємств промисловості, в нашому випадку саме харчової, котрі б експортували продукцію вироблену в Україні не в якості сировини, а в якості вже переробленої продукції з високою доданою вартістю. Щорічне збільшення показників експорту харчової промисловості доводить, що підприємства пристосовуються та збільшують свою технологічну базу, що призводить до зростання конкурентоспроможності на світовому ринку.

Україна має надзвичайно сприятливі умови для розвитку харчової промисловості: широка сировинна база, місткий внутрішній ринок, достатня кількість трудових ресурсів. Наша країна вже вийшла на світові ринки з окремими видами продукції харчової промисловості й має великий потенціал для подальшого розширення асортименту якісної продукції харчових товарів, які спрямовані як на внутрішнє споживання, так і на експорт.

Харчова промисловість – група виробництв, що забезпечують переробку сировини сільського, рибного та лісового господарства на харчові продукти та напої.

За кількістю зайнятих й обсягом валової продукції харчова промисловість належить до одного з найважливіших виробництв у господарстві України. Останнім часом відбуваються позитивні зрушення у технологічному рівні впровадження виробництв, збільшенні обсягів та урізноманітненні асортименту продукції харчової промисловості, залученні вітчизняного та іноземного капіталу. Для України, як для одного із значних виробників сільгосппродукції, залишається

актуальним нарощування потужностей харчової промисловості з метою не лише повного впровадження населення якісними та різноманітними харчовими продуктами.

Мета дипломної роботи – аналіз стану і характерних тенденцій розвитку підприємств харчової промисловості.

Для досягнення поставленої мети вирішено такі задачі:

- визначені теоретичні основи та понятійний апарат харчової промисловості;
- визначено функціонування харчової промисловості України;
- проаналізовано динаміку розвитку харчової промисловості світу;
- визначено потенціал та місце харчової промисловості у структурі експорту України;
- проаналізовано розвиток підприємств харчової промисловості на прикладі ПрАТ «Оболонь»;
- висвітлено досвід країн Європейського Союзу щодо підтримки підприємств харчової промисловості;
- наведено приклад запровадження Системи Управління Безпекою Харчових Підприємств, як обов'язкової стандартизації перспективних підприємств.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є підприємства харчової промисловості.

Предметом кваліфікаційної роботи є підприємства харчової промисловості.

Методи аналізу: у процесі написання дипломної роботи було використано такі методи як структурний аналіз, порівняння, табличний, графічний.

Інформаційною базою бакалаврської роботи стали закони України, нормативні документи, накази та методичні рекомендації Міністерства розвитку економіки, дані досліджень Держпродспоживслужби України, статистичні дані, монографії, матеріали періодичних наукових видань та інші.

Структура та обсяг роботи. Бакалаврська робота викладена на 89 сторінках тексту і складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку джерел. Робота містить 10 таблиць, 1 рисунок та 35 використаних джерел.

В першому розділі було охарактеризовано сутність, поняття та регулювання харчової промисловості України, в другому розділі проаналізовано розвиток харчової промисловості світу, місце харчової промисловості у структурі експорту та розвиток підприємств харчової промисловості на прикладі ПрАТ «Оболонь», в третьому розділі виділено напрямки подальшого розвитку харчової промисловості України за допомогою досвіду країн Європейського Союзу та запровадженням Системи Управління Безпекою Харчових Підприємств, як першим основним кроком до обов'язкової стандартизації підприємств до європейських параметрів якості виробництва.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

1.1. Сутність харчової промисловості України

Україна має надзвичайно сприятливі умови для розвитку харчової промисловості: широка сировинна база, місткий внутрішній ринок, достатня кількість трудових ресурсів. Наша країна вже вийшла на світові ринки з окремими видами продукції харчової промисловості й має великий потенціал для подальшого розширення асортименту якісної продукції харчових товарів, які спрямовані як на внутрішнє споживання, так і на експорт. Харчова промисловість – група виробництв, що забезпечують переробку сировини сільського, рибного та лісового господарства на харчові продукти та напої.

За кількістю зайнятих й обсягом валової продукції харчова промисловість належить до одного з найважливіших виробництв у господарстві України. Останнім часом відбуваються позитивні зрушення у технологічному рівні впровадження виробництв, збільшенні обсягів та урізноманітненні асортименту продукції харчової промисловості, залученні вітчизняного та іноземного капіталу. Водночас вітчизняні харчові продукти витісняються з внутрішнього й зовнішнього ринку продовольчих товарів, зменшуються обсяги надходжень до бюджету та валютних надходжень у країну від експортних операцій. У зв'язку з використанням харчових добавок, барвників, консервантів зростає термін зберігання продовольчих товарів, але водночас погіршується їх якість та виникає небезпека їх споживання. Для України, як для одного із значних виробників сільгосппродукції, залишається актуальним нарощування потужностей харчової промисловості з метою не лише повного впровадження населення якісними та різноманітними харчовими

продуктами вітчизняного виробництва, а й зростання частки в експорті готових товарів, а не сировини.

Для галузей харчової промисловості характерна певна невідповідність переробних потужностей наявній сировинній базі, тому значна частина продукції не переробляється. Необхідне будівництво оснащених новітнім обладнанням невеликих підприємств, які могли б швидко направити всі ресурси на випуск високоякісної, конкурентоспроможної продукції.

Харчова промисловість України складається з понад 20 виробничих напрямів, які дають як готову продукцію, так і напівфабрикати. Основними чинниками їх розміщення є або сировинний, або чинник споживача. Це залежить від низки причин.

Перша з них – матеріаломісткість виробництва. Якщо витрати сировини перевищують вихід кінцевої продукції у кілька разів, то виробництва розміщуються біля джерел її постачання.

Таблиця 1.1

Особливості виробництва харчових продуктів та напоїв

Чинники розміщення		
Сировинний	Споживчий	Сировинний та споживчий
4-20т сировини - 1т продукції Сировина втрачає якість при транспортування	1т сировини - 1т продукції Готова продукція втрачає якість при транспортуванні	1т сировини - 1т продукції Продукція та сировина легко транспортуються
Виробництва:	Виробництва:	Виробництва:
олійно-жирове; виробництво цукру; тваринних жирів та сиру; перероблення та консервування; фруктів і овочів; перероблення та консервування риби; розливу мінеральних вод;	хліба, хлібобулочних і борошняних; виробів; кондитерських виробів; молочних продуктів; пива та безалкогольних напоїв;	м'яса та м'ясних продуктів; борошномельно-круп'яне; виноградних та плодово-ягідних вин; тютюнових виробів;

Джерело: розроблено на основі даних [15]

Щоб одержати 1 тону цукру, витрачають 7,3 т цукрових буряків; для виробництва вершкового масла витрачається 23 т молока твердого сиру – 9,4 тон молочної сировини.

Під час далекого транспортування псуються овочі, фрукти, природні мінеральні води, а в коренеплодах цукрових буряків зменшується вміст цукру. Через те усі зазначені виробництва зорієнтовано на чинник сировини.

Також чинник сировини є визначальним у разі, якщо сировина нетранспортабельна, тобто втрачає якість за тривалого перевезення. До таких виробництв належать:

- олійно-жирове;
- цукру;
- тваринних жирів та сиру;
- перероблення та консервування фруктів і овочів;
- перероблення та консервування риби;
- розлив мінеральних вод.

Витрата сировини на 1 тону кінцевої продукції у цих виробництвах дуже висока. Наприклад, на 1 т соняшnikової олії залежно від якості насіння йде від 4 до 8 т сировини, структурно наведено у таблиці 1.1.

Ті виробництва харчової промисловості, кінцева продукція яких має короткий термін зберігання або втрачає якість під час транспортування, а на виробництво 1 т продукції витрачається близько 1 т сировини, тяжіють до чинника споживача. Це виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів, виробництво кондитерських виробів, виробництво молочних продуктів, виробництво пива та безалкогольних напоїв. Ці виробництва мають широку географію й розміщуються у багатьох населених пунктах.

Деякі виробництва харчової промисловості, витратити сировини в яких трохи більші, ніж 1 т на 1 т кінцевої продукції, можуть бути сконцентровані або на чинник сировини, або на чинник споживача. Це виробництво м'яса та м'ясних продуктів, борошномельно-круп'яне виробництво, виробництво виноградних та плодово-ягідних вин, виробництво тютюнових виробів.

Олійно-жирове виробництво. В Україні значного рівня розвитку набуло олійно-жирове виробництво, яке переробляє олійні культури (соняшник, сою, ріпак) на рослинні жири. Україна є одним із світових лідерів за виробництвом соняшникової олії й посідає 1-ше місце у світі за її експортом. Оскільки основні посівні площі під олійними культурами розташовуються у степовій зоні, там розміщені підприємства олійно-жирової промисловості. В Україні працює близько 10 великих виробників рослинної олії, які контролюють до 90 % всього виробництва.

Олійно-жировий комплекс України має розвинену інфраструктуру: елеватори, потужні модернізовані підприємства, логістику, морські порти. Головна перевага – потужний експортний потенціал олії соняшникової та шроту, що дозволяє Україні займати лідируючі позиції на світовому ринку.

Олійно-жирова галузь України експортоорієнтована. В Україні споживається всього 20% виробленої соняшникової олії, 80% – поставляється на експорт. Це є унікальною особливістю українського ринку соняшникової олії.

Виробництво цукру. Одним із найстаріших в Україні є виробництво цукру, яке працює з першої половини XIX ст. Нині воно переживає спад виробництва через зменшення попиту на буряковий цукор на світовому ринку й зростання на тростинний. Понад половину цукру в Україні споживає населення, частина становить сировину для низки підприємств харчової промисловості: кондитерської, хлібопекарної, виноробної, безалкогольних напоїв та інших. Розміщення цукрової промисловості переважно визначається площами цукрового буряка у лісостеповій зоні. На відходах цукрового виробництва працює спиртова промисловість.

Для цукрової промисловості характерні проблеми:

- нерегульованість внутрішнього ринку, реалізація цукру за ціною нижче собівартості та вимивання обігових коштів;
- перехід на давальницьку схему переробки цукрових буряків, нестача технологій та інновацій;
- зменшення посівних площ цукрових буряків та їх врожайності;
- недооцінка державою такої стратегічної галузі як цукрова, серйозні недоліки при приватизації цукрових заводів, багаторазова зміна власників і штучне доведення їх до банкрутства.

Виробництво тваринних жирів та сиру. В Україні працює майже 50 маслосирзаводів, наближених до сировини.

Перероблення та консервування фруктів і овочів. У південних областях України та на Закарпатті, де розміщено основі посіви теплолюбних овочевих культур, плантації ягід та сади, розвивається плодоовочеконсервна промисловість.

Перероблення та консервування риби. Центрами рибної промисловості, що виробляють рибні консерви, є приморські міста: Очаків, Бердянськ, Генічеськ, Маріуполь, Миколаїв.

Виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів. Хлібобулочні вироби, основною сировиною для яких є хлібне борошно (пшеничне, житнє), сіль, вода, цукор, дріжджі, випускає хлібопекарне виробництво. В Україні воно набуло промислових масштабів з 30-х рр. ХХ ст. Хлібом вважається виріб масою понад 400 г, булочні вироби – менші. Підприємства хлібопекарної промисловості існують у багатьох населених пунктах. Їх називають хлібозаводами, а їх об'єднання – хлібокомбінатами. На частині з них виробничі процеси автоматизовано. У великих містах хлібозаводів може бути декілька. Державна акціонерна компанія «Хліб України» – провідний оператор на українському ринку зерна, у галузі виготовлення хлібних та інших борошняних виробів. [13]

В Україні працює понад 60 підприємств з виробництва макаронів, у тому числі, найбільші у Києві, Харкові та Дніпрі. [1]

Виробництво кондитерських виробів. Одне з найважливіших у харчовій промисловості України – кондитерське виробництво. В ньому працює близько 800 підприємств, з яких 90 % випускають борошняні кондитерські вироби (печиво, вафлі, торти) і тільки 10 % – цукристі: шоколад, карамель, цукерки, драже тощо. Сім найбільших кондитерських підприємств України виробляють майже 3/4 загального обсягу продукції. [1]

Кондитерська галузь, де працює 170 тисяч фахівців, – одна з найрозвиненіших у харчовій промисловості нашої країни. Загальний обсяг виробництва становить понад 1 млн. продукції на рік, що дає змогу не лише повністю забезпечити потреби внутрішнього ринку, а й експортувати її у значних обсягах за кордон. Вітчизняний ринок кондитерських виробів характеризується високим рівнем конкуренції і ступенем насиченості, тому лідируючу позицію займають виробники, які першими реагують на зміну споживацьких вподобань, динамічно оновлюють асортимент продукції й насичують його новинками. На ринку кондитерських виробів працюють близько 850 підприємств. [15]

Найбільшими виробниками кондитерських виробів в Україні є компанії: Roshen (фабрики у Києві, Вінниці, Маріуполі, Кременчуку, є філії за кордоном), ЗАТ «АВК» (головний офіс у Києві, фабрики у Дніпрі, Донецьку, Мукачеві), ЛКФ «Світоч» (Львів; контрольним пакетом акцій володіє швейцарська корпорація Nestle). [14]

Підприємства з виробництва із суцільномолочної продукції, молочних консервів, сухого молока, м'якого сиру, бринзи, морозива та іншої молочної продукції об'єднує молочна промисловість. Вона поширена у багатьох населених пунктах й представлена понад 350 підприємствами. В Україні спостерігається стабільне зростання обсягів виробництва практично всіх основних. Найбільш рентабельним є виробництво дієтичної продукції: йогурту, ряжанки, кефіру.

Головними проблемними питаннями в молокопереробній галузі є:

- низька якість молока, яке закупається в індивідуальних господарствах населення;
- проблеми із реалізацією молока та молочної продукції;
- висока собівартість виробництва окремих видів молочної продукції.

Виробництво пива та безалкогольних напоїв. Традиційним для України держави є пивоварне виробництво. На ринку пива України діють 50 заводів. Майже 2/3 ринку контролюють 2 українські підрозділи найбільших світових пивоварних концернів: «САН ІнБев Україна» (об'єднує пивзаводи Чернігова, Харкова, Миколаєва) – 32 % та Carlsberg Group (підприємства Києва, Запоріжжя, Львова) – 29,5 %. В країні працюють великі вітчизняні пивні корпорації такі як ПрАТ «Оболонь» (24,5 %), саме яку ми й використовували як приклад для аналізу розвитку підприємств харчової промисловості України. [1]

Переробляє зерно на борошно і крупу борошномельно-круп'яна промисловість. Залежно від виду сировини розрізняють борошно пшеничне, житнє, ячне, вівсяне, кукурудзяне, гречане тощо. Споживачами продукції борошномельно-круп'яної промисловості є хлібопекарні, макаронні, кондитерські, комбікормові заводи. Відходи та деякі крупи йдуть для годівлі худоби. В Україні борошномельно-круп'яна промисловість є в усіх великих, середніх та малих містах. [4]

Виробництво виноградних та плодово-ягідних вин. В Україні виноробна промисловість znana своїми давніми традиціями. Вітчизняні підприємства виробляють марочні вина – високоякісні вина тривалої витримки (1,5 – 15 років), що створені за спеціальними технологіями.

Виробництво тютюнових виробів. Традиційно до харчової промисловості відносять виробництво тютюнових виробів. Воно окрім цигарок, цигаркового тютюну та махорки спеціалізується на виробництві нікотинових препаратів, лимонної та яблучної кислот, засобів боротьби зі шкідниками рослин. У зв'язку зі шкідливістю куріння важливого значення набуває переробка сортів тютюну з

низьким вмістом нікотину. Тютюнова промисловість є імпортозалежною. В Україну сировина та готові тютюнові вироби завозяться більш ніж із 40 країн світу: Бразилії, США, Зімбабве, Туреччини, Греції, Індії, Казахстану, Киргизстану. Це супроводжувалося різким скороченням вирощування тютюну і майже повним занепадом вітчизняних ферментаційно-тютюнових заводів[7]

Харчова промисловість завжди вважалася для України пріоритетною і стратегічно важливою галуззю, яка здатна забезпечити не тільки потреби внутрішнього ринку, а й вагоме місце держави в когорті світових країн – лідерів із виробництва продуктів харчування. Доступність харчових продуктів, їх якість та екологічність впливають на рівень продовольчої безпеки держави, виступають індикаторами її соціальної стабільності. Харчова промисловість є основною переробною ланкою агропромислового комплексу. [4]

Продукція, що виробляється харчовими підприємствами, відноситься до товарів першої необхідності, а тому користується постійним попитом (на харчі витрачається половина бюджетів вітчизняних домогосподарств); галузь має тісні інтеграційні зв'язки із сільським господарством, а відтак підвищення ефективності функціонування підприємств, що до неї належать, неможливе без вирішення проблем, які наявні сьогодні в тваринництві та рослинництві (крім того харчова промисловість є постачальником комбікормів для тваринництва); ринок продовольства характеризується значною ємністю, що робить харчову промисловість достатньо привабливою для інвестицій. [7]

У структурі харчової промисловості України виділяються провідні ланки, на які припадає найбільший об'єм виготовленої продукції та високі показники конкурентоспроможності, це молочна, м'ясна, цукрова, олійножирова, борошномельна, кондитерська, плодоовочеконсервна, спиртова, виноробна галузі.

Основною розвитку плодово-консервної промисловості овочівництво, садівництво та вирощування ягід (плодівництво). Основними районами її розвитку є південні області (Одеська, Миколаївська, Херсонська), а також Поділля

(Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області) та Закарпаття. Підприємства спеціалізуються на виробництві свіжих фруктів та овочів, фруктових наповнювачів, смузі, концентратів, соків, консервації огірків, томатів, кабачків, ікри кабачкової, квашенні овочів, дитячого харчування, овочів і фруктів консервованих з додаванням оцту, натуральних, концентрованих соків, джемів та фруктових желе, тощо. [5]

Маючи такий потужний потенціал розвитку плодоовочеконсервної промисловості, в межах України здійснюється розвиток інфраструктури для потреб галузі, функціонують більше 400 фруктосховищ та овочесховищ. [1]

Борошномельно-круп'яна галузь є важливою ланкою харчової промисловості, оскільки вона забезпечує виробництво основних продуктів харчування – муки і круп, а також відіграє провідну роль в забезпеченні населення та інших галузей харчової індустрії цими соціально-значущими продуктами. Борошно – основна сировина для розвитку хлібопекарської, макаронної і частково кондитерської промисловості. Основне завдання борошномельно-круп'яної галузі полягає у збільшенні виробництва широкого асортименту продукції, у відповідності до попиту населення, через повніше застосування виробничих потужностей, модернізацію підприємств, використання новітніх технологій тощо.

Підприємства борошномельної промисловості зосереджені у великих містах, орієнтуються на споживача і транспортні шляхи. Борошно використовується у хлібопекарській, макаронній, кондитерській галузях, для розміщення яких також вирішальне значення має наявність споживача. Найбільш відомим є провідне підприємство зернопереробної галузі – Новоукраїнський комбінат хлібопродуктів, що випускає крупи, муку, пластівці під відомою ТМ "Геркулес" (м. Новоукраїнка, Кіровоградська обл.). [1]

Більшість спирту в Україні виробляють з відходів цукрової промисловості. Провідними його виробниками є Черкаська, Вінницька, Київська, Чернігівська,

Житомирська області. В окремі роки Україна посідала 3 місце в світі (після Бразилії та Росії) за обсягами виробництва спирту. [1]

Сучасні тенденції, що існують в світі при використанні продукції спиртової промисловості, дозволяють вирішити низку взаємопов'язаних проблем соціального і екологічного характеру. Так, останнім часом все більшої значущості набувають технології спрямовані на покращення якості пального із використанням високооктанових кисневмісних добавок до бензинів, що дозволяє відносити сумішеві бензини до біопалив. Вирішення цієї проблеми дозволить паралельно вирішити низку проблем галузей-споживачів, а саме енергетики та нафтопереробки. Також застосування високооктанових кисневмісних добавок до бензинів при виробництві біопалива дозволить значно покращити екологічну ситуацію, особливо у великих містах.

Хлібопекарська промисловість розвинена повсюдно по території України, проте найбільша її зосередженість – у великих містах.

У структурі харчової промисловості України виділяються провідні ланки, на які припадає найбільший об'єм виготовленої продукції та високі показники конкурентоспроможності, це молочна, м'ясна, цукрова, олійножирова, борошномельна, кондитерська, плодоовочеконсервна, спиртова, виноробна галузі.

Молочна промисловість займає провідне місце у харчовій індустрії України, оскільки молочна продукція є одним з основних продуктів харчування українців та одночасно є важливим окремим компонентом різноманітних виробів харчової промисловості.

В тісній взаємозалежності з молочною промисловістю перебувають маслосироробна та молочноконсервна галузі. Підприємства тяжіють до сировинних баз та масового споживача.

Визначальною тенденцією на ринку молока України останні чотири роки було значне підвищення цін як на молочну сировину, так і на готову продукцію. Високий рівень цін не тільки сприяв зростанню ефективності роботи молочної

галузі, але й значно мотивував імпорт закордонної молочної продукції на український ринок.

Основними факторами розміщення підприємств харчової промисловості є сировина та споживач, подвійна орієнтація на сировину й на споживача, також деякі корективи вносить транспортний фактор, а саме, галузі, в яких витрати на перевезення готової продукції вищі, ніж на транспортування сировини, орієнтуються на споживача і розміщуються в великих населених пунктах. Існують галузі, яким властива подвійна орієнтація на споживача та на сировину (борошномельна, м'ясна, тютюнова), транспортний фактор важливий для виробництва мінеральних вод. Важливим є термін зберігання продукції та її транспортабельність (нетранспортабельність).

1.2 Функціонування харчової промисловості України

Економічна теорія і практика переконливо засвідчують, що одним із найбільш важливих суспільних важелів ринкової економіки є державне регулювання. Неможливість ефективного функціонування ринкової економіки без активної регулюючої ролі держави підтверджується практичним досвідом розвинених країн світу.

Державне регулювання харчової промисловості складається з таких елементів:

- законодавчо-нормативні (закони, укази, постанови, розпорядження);
- фінансово-економічні (податки, пільги, дотації, мито, акцизи, цінова політика, розподіл ресурсів);

Вимоги щодо застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках (СУБХП) висвітлено у Наказі «№590 Міністерства аграрної політики та

продовольства України» та розглянуто обов'язкове впровадження системи СУБХП, який ми аналізуємо у розділі 3.1.

Нормативні документи для визначення небезпек у харчових продуктах (формується з Наказів Міністерства Охорони Здоров'я) [19]

Важливим економічним методом державного регулювання є регулювання цін. Цінова політика – це частина економічної політики. Практично всі розвинуті країни регулюють більшість цін на продукти харчування. Вони орієнтуються на впровадження певного рівня доходів і нагромадження в галузі, а зміна співвідношення цін на певні види продукції стимулює структурні перетворення товаровиробників залежно від кон'юнктури ринку або національних інтересів. В цьому випадку застосовуються класичні, перевірені практикою методи: встановлення фіксованих цін, контроль за цінами монополій і великих виробників, визначення меж для зміни ціни, створення умов для їх зниження.

Унікальна специфіка харчової промисловості полягає в тому, що ряд вироблених нею продуктів має стислі терміни придатності. Збільшення цього проміжку часу природним чином стимулює впровадження у виробництво найостанніших розробок в області науки. Впровадження інноваційних технологій на всіх стадіях життєвого циклу товарів є ключовим напрямком підвищення конкурентоспроможності підприємств вітчизняної харчової промисловості. Покупців цікавить не тільки якість продуктів харчування, а й їх поживні властивості, умови, в яких вони виготовлені, транспортовані, здійснюється їх зберігання. Інноваційна діяльність організацій, особливо харчових, вимагає якісно нового підходу. Вона повинна бути стратегічно орієнтованою системою заходів по розробці, впровадженню, освоєнню, виробництву, комерціалізації та аналізу ефективності інновацій. Впровадження наукових знань у виробництво призводить до збільшення технічних і технологічних показників промислових підприємств. Інновації на рівні галузей розрізняються рядом ознак. [1]

Для підприємств харчової промисловості, інноваційний процес є характерним перманентним оновленням продукції. З ціллю розповсюдження технічних нововведень на великих фірмах існує стратегія поетапного введення нових технологій. Цикл від появи інноваційної ідеї до придбання потрібного устаткування не перевищує одного року. Так як великі підприємства мають фінансові ресурси для розробки та впровадження нових технологій, вони важливо підвищують свою конкурентоспроможність завдяки їх швидкості реакції на нововведення. У свою чергу, малі підприємства не мають змогу фінансувати комплексні наукові підрозділи. [13]

Придбання нового устаткування та гнучкість асортименту є важливішою умовою збереження їхньої конкурентоспроможності. Найчастіше стратегія малих підприємств базується на використанні тільки власних фінансових ресурсів, що супроводжується більшою часткою ризику у порівнянні з великими підприємствами. Таким чином, інновація в харчовій промисловості – це результат використання інтелектуальних розробок, що забезпечує виробництво високоякісної, патентоспроможної продукції, що забезпечує зростання продовольчої безпеки країни, що відповідає споживчим потребам, що дає змогу підприємствам харчової промисловості збільшити обсяги виробництва за рахунок освоєння нових видів продукції, забезпечити дотримання екологічних норм виробництва, поліпшити умови праці, впровадити механізми ресурсозбереження та скорочення втрат сировини та матеріалів в виробничому процесі, збільшити терміни зберігання продуктів харчування. [15]

Харчова промисловість покликана забезпечувати населення різноманітними продуктами в обсягах і асортименті, достатніх для формування правильного і збалансованого раціону. Цим зумовлюються найважливіші роль і місце харчової промисловості в структурі народногосподарського виробничого комплексу. Аналізуючи стан українського інноваційного потенціалу в цілому, бачимо, що інноваційна діяльність в українській економіці не досягнула високого рівня,

підприємства, котрі займаються активною інноваційною діяльністю, поступово зменшуються в кількості зараз займаючи 9-10% від усіх українських підприємств, що набагато менше, ніж в розвинутих економіках та інноваційних лідерах світу.[12]

Промислове виробництво знаходиться на рівні 2,5 % за своєю наукоємністю, у рази менше ніж на світових показників. При цьому більшість фінансових ресурсів, витрачених на інноваційну діяльність, припадають на закупівлю обладнання, на відміну від затрат на проведення науково-дослідних робіт та закупівлю ліцензій. Дослідимо кількість виконання наукових та науково-технічних робіт за декілька. Бачимо негативну тенденцію скорочення обсягів наукових робіт майже на 33%, що зумовлено скороченням фінансування по всім видам інновацій. Найбільшу питому вагу складають інші роботи (маркетингові та організаційні інновації), що є негативною тенденцією для інноваційного розвитку, так як ці роботи не створюють принципово нових продуктів або технологій. Більшість інноваційних підприємств не проводять і не фінансують наукові дослідження. Відсутність стимулів та державної системи асигнування інноваційної діяльності, яка не може бути реалізована завдяки постійним змінам в бюджетному законопроекті, та нестача коштів є нездоланими бар'єрами.

Обмеженість фінансових ресурсів на підприємствах харчової галузі та неможливість своїми силами здійснити їх технічне оновлення посилюють необхідність впливу держави щодо активізації процесів кредитування. На жаль, іноземні інвестори активно здійснюють інвестування тих вітчизняних підприємств, які найбільш ефективно працюють на вітчизняному ринку і достатньо відомі споживачеві. Таким чином, більшість інвестицій припадає на кондитерську, пивобезалкогольну, тютюново-махоркову, молочну та інші галузі.

Підприємства цукрової, спиртової та ряду інших галузей є непривабливими для іноземних інвесторів, які не зацікавлені у їх відродженні та появі на ринку додаткових конкурентів. Проте зменшення обсягів виробництва продукції таких галузей та скорочення потужностей не відповідає державним інтересам країни. Їх

збитковість у теперішніх умовах унеможлиблює і отримання кредитів, оскільки банки пропонують їх під подвійну заставу. В таких умовах держава повинна розробити Державну програму цільового кредитування таких підприємств з мінімальними ставками кредиту для пожвавлення економічної діяльності, впроваджувати механізми пільгового кредитування та кредитного стимулювання найбільш збиткових галузей та підприємств харчової промисловості з обов'язковим гарантуванням кредитів, залучаючи кошти амортизаційного фонду та ресурси банківської системи.

Збільшення ж обсягів експорту конкурентоспроможної вітчизняної продукції вимагає технічного переозброєння підприємств та впровадження інновацій. За існуючої ситуації зношення основних виробничих фондів підприємств галузі досягнення їх технічної оснащеності до рівня повної технологічної норми потребує значних щорічних фінансових вкладень. Тому державної підтримки потребують і галузі, що випускають засоби виробництва.

Висновки до розділу 1

За кількістю зайнятих й обсягом валової продукції харчова промисловість належить до одного з найважливіших виробництв у господарстві України. Останнім часом відбуваються позитивні зрушення у технологічному рівні впровадження виробництв, збільшенні обсягів та урізноманітненні асортименту продукції харчової промисловості, залученні вітчизняного та іноземного капіталу. Водночас вітчизняні харчові продукти витісняються з внутрішнього й зовнішнього ринку продовольчих товарів, зменшуються обсяги надходжень до бюджету та валютних надходжень у країну від експортних операцій.

Продукція, що виробляється харчовими підприємствами, відноситься до товарів першої необхідності, а тому користується постійним попитом (на харчі витрачається половина бюджетів вітчизняних домогосподарств). Галузь має тісні

інтеграційні зв'язки із сільським господарством, а відтак підвищення ефективності функціонування підприємств, що до неї належать, неможливе без вирішення проблем, які наявні сьогодні в тваринництві та рослинництві (крім того харчова промисловість є постачальником комбикормів для тваринництва); ринок продовольства характеризується значною ємністю, що робить харчову промисловість достатньо привабливою для інвестицій.

У структурі харчової промисловості України виділяються провідні ланки, на які припадає найбільший об'єм виготовленої продукції та високі показники конкурентоспроможності, це молочна, м'ясна, цукрова, олійножирова, борошномельна, кондитерська, плодоовочеконсервна, спиртова, виноробна галузі.

Необхідність державного регулювання ринку харчових продуктів і впровадження на цій основі продовольчої безпеки країни слід розглядати як найважливішу умову її суверенітету, економічної незалежності та соціальної стабільності в ринкових умовах. Ефективно організована система може і повинна забезпечувати успішний розвиток продовольчої галузі, умови для підвищення взаємної довіри і створення цивілізованого продовольчого ринку в Україні.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

2.1 Динаміка розвитку харчової промисловості світу

Світове виробництво молока й молочних продуктів збільшується, оскільки зростає споживання в країнах, що розвиваються. Провідними виробниками молока у світі є США, Індія, країни ЄС, Китай, Бразилія, а головні виробники молочної продукції — компанії економічно розвинених країн, наприклад французькі Lactalis («Лакталіс») і Danone («Данон»). Зокрема, Lactalis є світовим лідером з виробництва сирів відомих торгових марок President, Galbani і Parmalat. Свою продукцію компанія виробляє у понад 40-ка країнах, а продає у 80-ти. Так, «молочною фермою» Європи називають Данію. Найбільше сиру постачають на експорт країни Європи - Швейцарія, Нідерланди. Лідером є Франція, де в промислових масштабах виробляють 365 сортів сиру. Сир — здебільшого продукт споживання населення розвинених країн світу північної півкулі.

Виробництво вершкового масла скоротилось у США та країнах Західної Європи через зміни у структурі харчування населення. Проте воно зросло у країнах Азії, особливо в Індії. Значною мірою це пов'язано з необхідністю переробки молока, адже ця країна — третій у світі його виробник. Зростає також маргаринове виробництво у країнах, що розвиваються, через значно меншу його вартість.

М'ясна промисловість світу дуже різноманітна. Обсяг виробництва визначається культурними, історичними й релігійними переконаннями населення різних країн. Так, країни Перської затоки визначаються на тлі інших країн Азії високим обсягом споживання яловичини. М'ясні продукти є основним джерелом високоцінних тваринних білків, тому зростання їхнього споживання є одним з основних показників підвищення добробуту населення. Виробництво м'яса на душу

населення в середньому у світі становить лише 36 кг на рік, тоді як у Данії воно сягає 365 кг проти 4,6 кг в Індії. [29]

Збільшення споживання м'яса птиці (особливо курятини) у світі зумовлено такими чинниками, як:

- впровадження промислових інтенсивних методів відгодівлі птиці;
- зосередження більшості виробництва товарної продукції в рамках великих вертикальних холдингів;
- швидкий обіг коштів та високий рівень рентабельності виробництва м'яса птиці;
- курятина має найнижчу ціну серед усіх видів м'яса на ринку, тому вона може задовольнити постійно зростаючий споживчий попит у країнах, що розвиваються.

У світі більш ніж половину м'яса птиці виробляють птахофабрики з вирощування курей-бройлерів. Вони розміщені в переважній кількості країн світу, адже щодо її споживання відсутні релігійні чи культурні обмеження. Найбільше виробляють і споживають курятину в США. Друге місце з виробництва та споживання займають Китай і Бразилія, яка є найбільшим її експортером у світі. Лідерами зі споживання курятини на душу населення є ОАЕ, Кувейт, Бразилія й Гонконг/Сянган (САР Китаю).

Розміщення виробництва м'яса у світі має певні особливості[31]:

- більш ніж половину світового виробництва м'яса зосереджено в країнах, що розвиваються;
- головним регіоном з виробництва м'яса є Азія, де триває зростання обсягів його виробництва та споживання;
- майже вдвічі зменшилася його частка у Східній Європі;
- провідним експортером м'яса у світі (47 %) є Західна Європа;
- Північна Америка зберегла друге місце за обсягами експорту м'яса у світі (20 %), а Австралія й Нова Зеландія — третє (12 %).

Серед регіонів світу лідерами у продукуванні м'яса є Азія, Європа і Північна Америка, а серед країн — Китай, США, Бразилія, країни ЄС. Найбільшими експортерами м'ясної продукції є Австралія, Нова Зеландія, Данія, Нідерланди, США. На експорт працює м'ясоохолоджувальна промисловість Аргентини та Уругваю.

Рибна промисловість виробляє удвічі менше товарної продукції, ніж м'ясна промисловість. Риболовецький флот і спеціалізовані порти з підприємствами з глибокої переробки морепродуктів дозволяють забезпечувати необхідний рівень їхнього споживання. На країни басейну Тихого океану припадає більше 70 % усіх рибо- та морепродуктів світу. Лідерами за уловом є Китай, Перу, Чилі. Одне з перших місць у виробництві товарної продукції рибної промисловості зайняла аквакультура. У Норвегії, наприклад, лосося вирощують більше, ніж виловлюють у відкритому морі. Провідні відповідні рибницькі господарства не лише виловлюють, а й здійснюють переробку риби. Впровадження сучасних індустріальних технологій інтенсивного рибництва зумовило концентрацію виробництва окремих видів ставкових риб у малих країнах Європи. Наприклад, Данія постачає на експорт більшу частину форелі, яку вирощено та перероблено в її рибницьких господарствах.

Високоякісні рибні консерви випускають приморські держави: Норвегія, Ісландія, Іспанія, Португалія, Латвія (шпроти).

У світовому олійному виробництві переважають пальмова і соєва олії. Лідерами з її виробництва є Індонезія, Китай, Малайзія і країни ЄС. Індонезія та Малайзія є найбільшими постачальниками на світовий ринок пальмової олії, Аргентина і Бразилія — соєвої, Канада — ріпакової, а Україна й Росія — соняшникової. Серед найбільших імпортерів олії — Індія, Китай, країни ЄС. Багато соняшникової олії вивозить на світовий ринок Аргентина.

Виробництво оливкової олії налагоджене у багатьох країн Середземномор'я, але лідерами є Іспанія (36% світового виробництва), Італія (25%) та Греція (18%).[29]

Переробкою та консервуванням овочів та фруктів займаються країни південної та центральної Європи: Італія, Болгарія, Угорщина.

Останнім часом набуло розвитку використання напівфабрикатів та розширилася мережа швидкого харчування «фаст-фуд», батьківщиною яких є США. США вирізняється виробництвом м'ясних, молочних та овочевих консервів.

Потужна харчова промисловість склалася у країнах Латинської Америки. Головне її виробництво – цукрова промисловість, яка основана на переробці цукрової тростини. Особливого розвитку вона набула у Бразилії, Мексиці, Колумбії, на Кубі та інших країнах Карибського басейну. Найбільшими виробниками й водночас експортерами цукру є «тростинові» країни — Бразилія, Індія, Таїланд, Мексика, Гватемала, а також європейські країни — Франція, Німеччина, що виробляють буряковий цукор. Водночас США, Китай, Індонезія, маючи немалі обсяги виробництва, належать до найбільших споживачів та імпортерів цього солодкого продукту.

У виробництві кави, чаю, какао між виробниками сільськогосподарських культур і головними споживачами готової продукції склалася традиційна спеціалізація в рамках міжнародних організацій країн експортерів та імпортерів цієї продукції. Виробники (країни, що розвиваються) постачають первинно оброблену сировину, а споживачі (переважно економічно розвинені країни) пристосовують її для власних потреб і нерідко стають потужними експортерами готової продукції (США, Велика Британія, Швейцарія, Італія, Іспанія, Нідерланди, Австрія). Водночас країни-виробники чайного листа виступають також значними постачальниками готового чорного і зеленого чаю (Індія, Шрі-Ланка, Кенія, Китай, Індонезія), фасуванням какао (Кот-Д'Івуар, Гана, Нігерія, Індонезія), кави (Бразилія, Колумбія, Індонезія).

Виробництво вина загалом поширене у восьми десятках країн, які умовно поділяють на виробників вин Старого Світу (Європа і Близький Схід) і Нового Світу (інші регіони). Провідні виноробні регіони світу зосереджені в середземноморських субтропіках або сусідніх помірних широтах. Найбільшими виробниками вина є країни Південної і Західної Європи — Італія, Франція та Іспанія, які продукують близько половини його світового річного обсягу. Виноробство є також «візитівкою» Болгарії, Молдови та Грузії. [29]

У пивоварній промисловості лідерство за Китаєм, США, Бразилією, Німеччиною, Мексикою, Росією. Американські, британські, нідерландські та данські компанії контролюють світовий ринок пива. Сучасною тенденцією розвитку у виробництві напоїв є зростання попиту на безалкогольну продукцію. Американська харчова ТНК Соса-Сола — найбільший у світі виробник концентратів, сиропів і безалкогольних напоїв. Свою продукцію компанія постачає у понад 200 країн світу.

В країнах Азії та Африки харчова промисловість розвивається швидкими темпами. Вона представлена переважно первинною переробкою сировини. Розширилося експортне значення консервованої продукції: екзотичних тропічних фруктів. Важливого значення набула олійна промисловість, яка представлена виробництвом пальмової та арахісової олії. Низка країн відома виробництвом тростинного цукру, фасуванням какао, кави та чаю.

Харчова промисловість розосереджена на всій території США. До важливих галузей харчової промисловості США відносяться м'ясна, молочна, консервна, борошномельна, а також виробництво алкогольних безалкогольних напоїв. США експортують на світовий ринок тютюн і цигарки, виробляючи понад 13 % їх світового виробництва. Сільське господарство - важлива галузь економіки США. Вона забезпечує не лише внутрішні потреби країни в продовольстві, але значну її кількість експортується — передусім пшениця, фуражне зерно, соєві боби. Частка сільськогосподарського виробництва у ВВП становить близько 2 %.[29]

Рослинництво. У США розвинене зернове господарство, вирощування кормових і технічних культур, овочівництво і садівництво. Цьому сприяють не лише помірний і субтропічний клімат, родючі ґрунти, рівнинний рельєф центральних, частково східних і західних районів, а в першу чергу підприємливість американських фермерів.

Для США характерне поясне розміщення сільськогосподарських культур. Вздовж кордону з Канадою, від озера Верхнє до Кордильєр, проходить пшеничний пояс. Південніше від нього, між Великими озерами і рікою Огайо на сході, через міста Сент-Луїс і Канзас-Сіті на півдні і до Кордильєр простягається кукурудзяно-соєвий пояс.

Середньоатлантичне узбережжя, середні і південні Аппалачі та рівнини, що до них прилягають - це колишній тютюновий пояс. Півострів Флориду і узбережжя Мексиканської затоки займає бавовняний пояс. Передгір'я Кордильєр використовуються як пасовища.

США виробляють понад 16 % зерна у світу. Такий високий приріст відбувся за рахунок підвищення врожайності культур. У структурі валового збору зернових найвагомніше значення мають кукурудза (1-е місце в світі) і пшениці (3-є місце). Валовий збір зерна - 62,7 млн. т. - третій показник у світі після Китаю та Індії. Важливою кормовою культурою є соя, яку вирощують у більшості районів, придатних для рільництва (1-е місце в світі). [9]

У посушливій південній частині Великих рівнин культивують посухостійку кормову культуру - сорго (22,5 % світового виробництва). Товарний збір рису становить понад 9 млн. т (11-те місце у світі).

Тютюнові ферми найбільш часто зустрічаються в Аппалачських районах (Північна Кароліна). Арахіс вирощують переважно у південних штатах (Джорджія).

Плантації цукрової тростини поширені на Флориді, в Луїзіані, а також на Гавайських островах (за масою збору тростини США займають дев'яте місце у світі). Цукровий буряк вирощують в Каліфорнії, Айдахо, Північній Дакоті і

Міннесоті. За врожайністю цієї культури США займають третє місце у світі після Франції і Німеччини.

Овочівництво, картоплярство і садівництво переважно зосереджені у західній частині США, особливо в Каліфорнії. Тут, у районі субтропічного клімату, вирощують помідори, цитрусові, виноград, фрукти і овочі. Другим районом садівництва і овочівництва є Флорида. Садівництво також розвивається у помірному поясі - на узбережжі Великих озер, в промисловій зоні. Посіви картоплі переважають у штатах Айдахо і Вашингтон.

Тваринництво США має м'ясний напрямок, орієнтуючись переважно на внутрішній ринок. За поголів'ям великої рогатої худоби США займають четверте місце у світі, а свиней - друге. У США інтенсивно розвивається птахівництво, особливо промислова відгодівля м'ясних курчат (бройлерів). Популярним серед американців є м'ясо індиків, яких вирощується щорічно близько 300 млн. шт. [29]

З грошовим оборотом в 149,1 млрд. євро за рік (2020 р.) харчова промисловість, як і в попередні роки (156,3 млрд. євро в 2019 р.), вважається однією з важливіших галузей економіки Німеччини. Її частка в загальному обігу переробної промисловості становить 9,1 % у 2018 року. Таким чином, вона займає четвертий ранг серед галузей з найбільшим оборотом після автомобільної індустрії (19,5%), машинобудування (13,7%) і хімічної промисловості (10,3%). В межах Європи Німеччина посідає другу позицію після Франції за оборотом у 2017 р. На 3, 4 і 5 позиціях слідує Італія, Великобританія та Іспанія. В сумі ці 5 країн мають близько 70 % оборотів харчової промисловості на індустрії напоїв ЄС. [16]

Частка вартості експорту харчової промисловості в валовому продукті Німеччини за даними статистики зовнішньої торгівлі становила у 2019 р. 26,3 %, що відповідає 39,3 млрд. євро (дані ВВЕ, 2020). З номінальним приростом у близько 10% на рік в останні роки експорт важливим фактором німецької харчової промисловості. Близько 83 % експорту німецьких продуктів харчування спрямований на країни-члени ЄС, які є, таким чином, головним ринком збуту.

Географічна близькість, схожі збутові структури та звички споживачів формують сприятливі калькуляційні передумови збуту на внутрішньому ринку ЄС. [29]

До найбільших ринків поза ЄС відносяться Росія, США і Швейцарія. Значний експортний потенціал представляють східноєвропейські країни-сусіди і вже декілька років поспіль азіатські країни з перехідною економікою. Зростаючий добробут цих країн сприяють росту попиту на високоякісні та вартісні продукти.

Структура галузі в Німеччині, та характерним для структури галузі є (традиційно зумовлено) висока частка малих та середніх підприємств (KMU-kleineund mittlere Unternehmen). Так, 90 % усіх підприємств продовольчого бізнесу підпадають під визначення КМУ, у яких працює менше 250 працівників. Це є 5.800 підприємств з близько 535.000 працівниками (у 2019 р.), що відповідає 13 % підприємств всієї переробної промисловості та 9 % зайнятих в Німеччині. З урахуванням невеличких підприємств (цехів) з менш ніж 20 працівників число підприємств зростає до майже 32.000 та 826.000 працівників. Хоча їх частка є важливою в офіційній статистиці вони не беруться до уваги. [9]

В КМУ працює 50 % робочої сили цієї галузі. Більші підприємства з від 250 до 999 працівників складають 9 % усіх підприємств харчової галузі і десь третину всіх зайнятих та оборотів. У великих підприємствах з понад 1.000 працівників (1,3 % підприємств) попри 30 % частки оборотів працює тільки 19 % робочої сили. [9] Сюди припадають національні та транснаціональні концерни як Oetker-Gruppe, Südzucker, Nestlé, Kraft, Unilever і Danone.[1]

Різні галузі та розміри підприємств харчової промисловості напряму впливають на виробничий процес. При цьому, автоматизація індустріального виробництва продуктів харчування відіграє важливу роль. Рівень автоматизації при виробництві молочних продуктів, напоїв, хлібних виробів, у порівнянні з переробкою м'яса є дуже високим. Це пояснюється фізичними характеристиками сировини. Машинами оброблюються переш за все рідини. У порівнянні з цим м'ясо як сировина з його різноманітними формами (м'язи, кістки) значно складніше

обробляти. Недоліком автоматизованого обробітку є недостатня гнучкість пристроїв. Не враховуючи інвестиційні витрати, саме це відлякує малі підприємства з незначними обсягами виробництва. І взагалі, частково не вистачає технологій для нестандартизованого сировинного матеріалу, до яких відноситься і сировина для виробництва продуктів харчування. Щоб мінімізувати втрати сировини на устаткуванні, важливим є наявність сенсорної техніки управління. Через високі витрати це доступно лише великим підприємствам. [29]

У майбутньому особливо запитуваними будуть машинобудівельники з метою пошуків оптимальних рішень для устаткування галузей харчової промисловості. При цьому, ставиться за мету зменшення витрат, підвищення ефективності устаткування та імплементація нових технологій. Саме з затратних причин частка виробників продуктів харчування ручної та непостійної продукції залишиться значною.

Структура галузі в ЄС, як і в Німеччині, сильно фрагментована і чітко визначається КМУ. З 30800 підприємств 99,1 % належать до категорії КМУ (2017 р.). Ці здійснюють 48,5 % оборотів та надають 63 % робочих місць харчової галузі (2019 р.). Як і в Німеччині провідні підприємства є інтернаціональними. На європейському ринку вони сформували певне володіння над ситуацією на ринку. Десять найбільших концернів здійснюють оборот, який відповідає усій німецькій харчовій та харчосмаковій промисловості. Серед 20 найбільших підприємств європейської харчової галузі лише 2 (Südzucker і Oetker-Gruppe) німецькі, 6 з Нідерландів, по 3 з Великобританії і Франції. [29]

Структура роздрібної торгівлі харчовими продуктами поруч з виробництвом харчових продуктів значну роль у ланцюзі створення вартості відіграє торгівля. Вона знаходиться у безпосередньому контакті з споживачем і визначає інновації через специфічні вимоги.

Вже декілька років поспіль помічається сильна концентрація підприємств в німецькій роздрібній торгівлі. Близько 72 % ринку обслуговує лідер з продажів

Edeka, а також Rewe, Lidl & Schwarz, Aldi і Metro. На європейському та міжнародному рівнях ці, а особливо Lidl & Schwarz і Aldi, належать до найсильніших мереж за обсягами. В Top-10 європейських підприємств роздрібної торгівлі п'ять є німецькими: Metro, Lidl & Schwarz, Aldi, Rewe і Edeka. Три перших у світовому порівнянні відносяться до кращої десятки світу.

В 2019 році загальний оборот роздрібної торгівлі продуктами харчування склав 153,2 млрд. євро, що на 3,4 % більше за попередній рік.[29]

Інновації та харчова промисловість з 2016 до 2019 року витрати на дослідження та розвиток з боку підприємств постійно зростають, а саме з 48,4 млрд. євро до 57,3 млрд. євро. Це відповідає 4 % обороту. У харчовій промисловості ці витрати складають 330 млн. євро, що відповідає 0,21 % усіх інвестицій у дослідження та розвиток. В економіці Нідерландів ці витрати складають 0,5 %, у Франції – 0,3%. Близько 9% підприємств харчової та тютюнової галузей постійно здійснюють інвестиції в інновації, 12 % - лише час від часу. [9]

Патентна активність німецьких підприємств відповідно до кількості зареєстрованих патентів (Patent Cooperation Treaty Anmeldungen) Німеччина з 6146 патентами по всьому світі займає третє місце після США (15923) і Японії (14605). У Європі, залишаючись на першому місці, випереджає Францію (2468), Англію(1645) і Нідерланди (1024) (ОЕСР, 2019). З акцентом на харчову промисловість в Німеччині з 2019 по 2020 рр. також найкращі позиції (Eurostat, 2019). Це число патентних заявок, хоча і поза США, але випереджає Японію і значно далі Франції, Великобританії та Нідерландів. [29]

2.2 Оцінка потенціалу і місця харчової промисловості у структурі експорту України

За підсумками 2020 року експорт товарів і послуг по відношенню до 2019 року скоротився на 5 008,3 млн дол. З 2013 року запроваджена нова методологія та

система обліку в статистиці зовнішньої торгівлі послугами, яка враховує послуги з переробки давальницької сировини для реалізації за кордоном. Вартість експорту послуг з переробки давальницької сировини, яка у 2020 році склала в експорті – 1 338,0 млн дол. [7]

Зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг за підсумками 2019 року збільшився на 9,1% (на 11,0 млрд дол.) у порівнянні з показниками 2018 року і становив 131,8 млрд дол. [13]

Сальдо зовнішньоторговельного балансу товарів і послуг склалося негативним у сумі 3,7 млрд дол., але покращилось на 2,5 млрд дол. відносно показника 2018 року. Сальдо зовнішньоторговельного балансу товарів також склалося від'ємним у сумі 10,7 млрд дол. і погіршилось на 893,0 млн дол. Експорт товарів і послуг за підсумками 2019 року збільшився на 11,8% (на 6,8 млрд дол.) у порівнянні з показниками 2018 року та склав 64,1 млрд дол. Експорт товарів збільшився на 5,7% (на 2,7 млрд дол.) і становив 50,1 млрд дол. Збільшення обсягів експорту товарів відбулось за наступними товарними групами[8]:

Продукція АПК та харчової промисловості – на 3,5 млрд дол. (на 19,0%), у тому числі[8]:

- зернові культури – на 2,4 млрд дол. (на 33,0%);
- насіння і плоди олійних культур – на 609,1 млн дол. (на 31,2%);
- залишки і відходи харчової промисловості – на 261,5 млн дол. (на 21,3%);
- жири та олії тваринного або рослинного походження – на 235,7 млн дол. (на 5,2%);
- м'ясо і субпродукти харчові – на 65,9 млн дол. (на 10,2%);
- тютюн – на 38,9 млн дол. (на 9,8%);
- їстівні плоди і горіхи, цитрусові – на 31,5 млн дол. (на 13,8%);

- продукція борошномельно-круп'яної промисловості – на 26,3 млн дол. (на 15,0%);
- продукти переробки овочів, плодів – на 19,6 млн дол. (на 11,4%);
- інші продукти рослинного походження – на 18,5 млн дол. (на 55,0%).

Основними ринками збуту вітчизняної агропродукції залишаються чотири регіони — країни Азії, Африки, Європейського Союзу та СНД. У першому півріччі цього року їх сумарна частка склала понад 97 % вартості українського експорту сільгосппродукції.[4]

Частка європейських країн у закордонних постачаннях агропродукції з України зменшилась до 28,7 %. За січень-червень 2020 р. вони закупили українського продовольства майже на \$3,0 млрд, тоді як торік за відповідний період вартість постачань до цього регіону склала \$3,4 млрд.[17]

Обсяги експорту до країн Африки залишилися майже на рівні відповідного періоду минулого року і становили близько \$1,6 млрд. Частка цього регіону склала 15,2 % від загального експорту аграрної продукції з України. При цьому експорт вітчизняної сільгосппродукції до країн СНД спадає. Країни цього регіону за січень-червень поточного року імпортували українського продовольства на \$0,6 млрд, що склало 6,0 % від загального експорту аграрної продукції. За результатами першого півріччя 2020 р. рейтинг країн-імпортерів вітчизняної агропродукції очолює Китай, який проти аналогічного періоду минулого року збільшив обсяги закупівель українського продовольства більш ніж у півтора раза (+52,8 %) — до \$1410 млн. Друге місце утримує Єгипет, який придбав вітчизняних харчів на \$789 млн. Індія посідає третє місце у рейтингу, яка результатами шести місяців 2020 р. імпортувала з України сільгосппродукції на \$743 млн. [1]

Значний виторг українські експортери отримали також з:

- Нідерландів (\$709 млн);
- Іспанії (\$583 млн);

- Туреччини (\$545 млн);
- Польщі (\$357 млн);
- Італії (\$302 млн);
- Білорусі (\$250 млн).

Таблиця 2.1

Частка продукції АПК та харчової промисловості

Рік	2018		2019		2020	
	Загальна сума експорту товарів та послуг, млн дол.	Частка, %	Загальна сума експорту товарів та послуг, млн дол.	Частка, %	Загальна сума експорту товарів та послуг, млн дол.	Частка, %
Продукція АПК та харчової промисловості, млн дол.	18612,8	39,3505	22144,2	44,2000	22199,1	45,1201
Продукція металургійного комплексу, млн дол.	11633,1	24,5943	10255,7	20,4705	9030,3	18,3543
Продукція машинобудування, млн дол.	5475,1	11,5753	5528,1	11,0341	5406,3	10,9884
Мінеральні продукти, млн дол.	4340,0	9,1755	4866,5	9,7136	5331,9	10,8372
Продукція хімічної промисловості, млн дол.	2565,8	5,4245	2652,3	5,2940	2702,9	5,4937
Деревина та паперова маса, млн дол.	2043,6	4,3205	1838,1	3,6689	1814,6	3,6882
Різні промислові товари, млн дол.	1449,4	3,0643	1585,1	3,1639	1649,3	3,3522
Продукція легкої промисловості, млн дол.	1220,3	2,5799	1184,7	2,3647	1078,4	2,1919

Джерело: розроблено на основі даних [17]

Визначальними товарами для українського експорту залишились зернові, олія та олійні культури, залишки та відходи, а також м'ясо та субпродукти. Разом вони забезпечили понад 85% виторгу від продажу вітчизняного агропродовольства на ринки країн світу.

Україна є одним із світових лідерів за виробництвом соняшникової олії й посідає 1-ше місце у світі за її експортом. Оскільки основні посівні площі під олійними культурами розташовуються у степовій зоні, там розміщені підприємства

олійно-жирової промисловості. В Україні працює близько 10 великих виробників рослинної олії, які контролюють до 90 % всього виробництва.

Таблиця 2.2

Структура експорту харчової промисловості України (2018-2020)

Агросировина	Агропродукція
· зернові культури — пшениця, ячмінь, соняшник, насіння соняшнику, олія, плоди олійних рослин	· жири тваринні
· насіння	· м'ясо та субпродукти
· цукор	· м'ясо птиці
· горіхи	· готові продукти із зерна
· какао та продукти з нього	· кондитерські вироби
· овочі	· молоко та молочні продукти
· продукція борошномельно-круп'яної промисловості	· яйця птиці
· алкогольні напої	· натуральний мед
· продукти переробки овочів	· риба і ракоподібні
· різні рослинні продукти	· продукти з риби
· кава, чай	· інші продукти тваринного походження

Джерело: розроблено на основі даних [1]

У 2019 році 9 905 українських компаній експортували агропродукцію на зовнішні ринки світу. За останні три роки (2018-2020) експорт харчової промисловості України складався з позицій зазначених у таблиці 2.2.

Експорт продукції рослинництва збільшився на \$762,3 млн порівняно з аналогічним періодом 2019 року та склав \$17,4 млрд. Вартість експорту продукції тваринництва також зросла на \$118,1 млн та сягнула \$1,4 млрд.

Варто нагадати, що загальний експорт української продукції у 2020 році проводився із партнерами з 220 країн світу. У 2020 році експорт товарів становив \$49,2 млрд (скоротився на 1,7% порівняно з 2019), імпорт – \$54,1 млрд (скоротився на 11%) Негативне сальдо склало \$4,89 млрд., а переважна доля експортної продукції до сьогодні складається із сировини. За цей період відчутно збільшились обсяги експорту продукції АПК на ринки Азії та Євросоюзу.

На світових ринках основними споживачами олії стали країни Азії, Близького Сходу, ЄС, СНД та Африки. В останні роки спостерігається значне зростання експорту соняшникової олії в Китай. Перспективним напрямком у розвитку галузі є збільшення обсягів переробки сої та ріпаку.

Таблиця 2.3

Загальні світові продовольчі ресурси

Світовий баланс	2018-2019 рр.	2019-2020 рр.
Виробництво	730,2	767,0
У т. ч.: торгівля	170,7	173,5
споживання	747,3	756,9
Із нього: харчі	514,2	519,4
корм	141,4	143,6
інше споживання	91,7	94,0

Джерело: розроблено на основі даних [23]

Згідно з цими даними, виробництво продовольства у світі має незначну тенденцію до збільшення, але необхідно враховувати зростання виробництва харчових продуктів із неорганічних речовин. Водночас можемо констатувати

перманентне збільшення обсягів споживання, зокрема харчів. Наведемо дані щодо виробництва однієї з найбільш поширених культур – пшениці.

З огляду на найбільш вживану в усьому світі сільськогосподарську культуру виробництво має тенденцію до зростання, причому безпосередньо використовується на кормові потреби близько 18% від виробництва, а на харчування – близько 70%.

Таблиця 2.4

Загальний імпорт харчової продукції

	Весь світ		У т. ч. розвинені країни	
	2019	2020	2019	2020
	млрд. дол. США			
Загальний імпорт	1510,1	1472,4	896,7	877,6
У т. ч.: м'ясо	168,9	168,6	103,2	102,3
молоко	92,4	91,9	57,8	57,6
риба	156,8	156,5	108,4	107,3
крупя	268,5	268,2	126,7	129,8
овочі й фрукти	277,9	274,7	194,1	190,9
цукор	46,0	46,0	22,5	22,4
кава, чай, како	111,2	100,7	80,9	73,3
напої	116,7	112,6	26,8	26,0
різні види олій	90,8	82,8	40,6	37,3
олійні культури	91,7	84,4	26,8	26,0
інші продукти	89,2	86,1	49,8	48,1

Джерело: розроблено на основі даних [23]

Однак такі продукти, як напої, користуються незначним попитом, оскільки вони є нескладними у виробництві та можуть виготовлятися з різних компонентів. Потрібно також врахувати те, що здійснюється масове виробництво напоїв із неорганічних речовин, що дає змогу диверсифікувати цю групу продуктів. Оскільки Україна традиційно входить до лідерів експортних поставок пшениці, наведемо дані щодо цієї групи країн.

Намагаючись забезпечити власне населення продуктами харчування, розвинені країни ввозять їх з інших країн, віддаючи перевагу продуктам у необробленому вигляді або продуктам нескладної технологічної обробки (крупи, кава, чай, олії). Крім цього, лише трохи більше, ніж 20% від загальносвітового обсягу імпорту, розвинені країни ввозять напоїв. Ці дані використаємо українського експорту сільськогосподарської й харчової продукції.

Таблиця 2.5

ТОП 5 продуктів продовольчого експорту в 2020р

Назва продукції	Експорт в млн т	Зміна порівняно до 2019 року, %
Зернові культури	51,3	-2
Жири та олії тваринного або рослинного походження	7,4	+22
Насіння і плоди олійних рослин	4,4	-28
Залишки і відходи харчової промисловості	7	+6
М'ясо та їстівні субпродукти	0,47	-8

Джерело: розроблено на основі даних: [16]

Аналізуючи ці дані, зауважимо, що очолюють експорт сільськогосподарські культури та продукти нескладної технологічної продукції з незначною доданою вартістю. Визначимо, наскільки потенційно можливо збільшити переробку, зокрема зернових культур.

З 32,5 млн. га ріллі під зерновими у 2020 р. було зайнято 14,78 млн. га, або 45,4%. Загалом протягом 2018–2020 рр. спостерігається хоч і нестійка, але позитивна тенденція до зростання виробництва зернових та у 2020 р. зібрано майже 70 млн. т. Водночас зіставляючи відповідні обсяги експортних поставок з обсягами виробництва, зазначимо, що простежується збільшення частки експорту – з 55% у 2017–2019 рр. до 68% у 2019–2020 рр., тобто зростання відбулося на 13%. Відповідно, збільшення експортної ніші щодо поставок зернових – це позитивне явище, але з національного фінансового погляду вирощування зернових, зокрема пшениці, із середнім прибутком 200 дол. США з 1 га (лише в успішних сільгоспвиробників у сприятливій щодо клімату й маркетингу роки він міг сягати 400 дол. США з 1 га) це не зовсім задовільний стан з огляду на те, що продукти переробки зернових дають більший прибуток. Отже, Україна нині є постачальником життєво важливих видів сільськогосподарської сировини і не пропонує продуктів глибокої технологічної переробки, хоча цілком очевидно, що перероблена сільськогосподарська продукція у три-п'ять разів дорожча. Крім цього, на споживчому ринку нашої держави наявні макаронні та кондитерські вироби з Італії, Польщі, Туреччини й інших країн, вироблені з вітчизняної сільськогосподарської сировини. [13]

Аналізуючи ці дані, доходимо висновку, що країни світу для адекватного забезпечення продовольством населення активно ввозять певні продукти, в яких існує потреба, зокрема і для корму певних тварин. Зазначимо, що більшу частину продуктів ввозять розвинені країни, зважаючи на реальні фінансові можливості більшості населення.

Топ 10 країн продовольчого експорту в 2020р., млрд дол. США

Назва країни	Індія	Китай	Нідерланди	Іспанія	Єгипет	Туреччина	Італія	Німеччина	Саудівська Аравія	Білорусь
Сума експорту, млрд дол. США	1856	1171	1158	1040	889	800	703	658	589	569

Джерело: розроблено на основі даних [16]

Аналізуючи ці показники, можемо зробити висновок, що лише 9 країн світу і країни ЄС експортують пшеницю обсягом більше, ніж 1 млн. т, але оскільки вона слугує важливим універсальним харчовим та кормовим продуктом, інші країни, які мають потенційні умови для її вирощування, зокрема Франція, Італія й Іспанія, віддають перевагу переробці, оскільки це більш вигідно із національного фінансового погляду. [16] Щодо США і Канади, то, маючи значні території та традиційні схеми вирощування цієї культури, вони займають власні експортні ніші, які формувались протягом останніх десятиліть. Враховуючи те, що між цими країнами налагодились традиційні багаторічні перманентні торговельні зв'язки щодо поставок продуктів харчування, виявимо тенденцію щодо імпорту продовольства у ціновому еквіваленті.

Згідно з цими даними, важливе місце в експортних продовольчих поставках займають країни азійського континенту, потім – країни ЄС, зокрема Нідерланди, Іспанія, Італія, Німеччина. Очевидно, що існують значні резерви збільшення поставок продовольства у традиційні та інші країни за рахунок більш глибокої технологічної переробки. Підсумовуючи результати, можемо констатувати, що

Україна – це вагомий гравець на світовому експортному ринку продовольчих продуктів з огляду на перші місця за декількома позиціями.

2.3 Аналіз розвитку підприємств харчової промисловості на прикладі Приватного Акціонерного Товариства «Оболонь»

Карантинні обмеження негативно вплинули на діяльність українських імпортерів, зважаючи на закриття міжнародного авіасполучення наприкінці березня 2020 року. Чимало вітчизняних компаній зіткнулися з проблемами постачання товарів та виконання фінансових зобов'язань перед клієнтами. За таких умов вітчизняні імпортери змушені були в оперативному режимі розробляти унікальні логістичні маршрути задля постачання продукції до своїх клієнтів. Ще одним наслідком запровадження карантину стало посилення усіма дистриб'юторами вимог щодо внесення передоплати через можливі ризики зриву постачання товарів.

У секторі виробництва харчової продукції робота під час карантину не припинялася. Серед головних проблем, з якими зіткнулася ПрАТ «Оболонь» була важкість доступу працівників до своїх робочих місць. Так, майже 70% працівників проживають у передмісті столиці. Повна зупинка громадського транспорту стала великим випробуванням для підприємств харчової спрямованості. [28]

Поширення пандемії та запровадження карантину здебільшого негативно вплинули на стан вітчизняного експорту, передусім, через зниження обсягів міжнародних перевезень. Водночас рівень такого впливу різниться залежно від профілю роботи тих чи інших вітчизняних компаній.

В умовах карантинних заходів показники прибутковості українських компаній-експортерів знизилися — і в натуральних показниках, і в обсягах надходжень на тонну продукції. За попередніми прогнозами загальні показники за підсумками поточного року будуть нижчими, ніж за минулий рік.

На час запровадження карантинних заходів співробітники підприємств із виготовлення харчової продукції та напоїв не зазнали скорочень. Офісний персонал здебільшого був переведений на дистанційний режим роботи; після послаблення карантинних обмежень працівники компаній користуються вахтовим методом (працюють по чергово) для уникнення скупчення людей у приміщеннях. [5] Через обмеження міжміського транспортного сполучення на час жорсткого карантину були призупинені відрядження співробітників, а комунікація між персоналом та з клієнтами була переведена в дистанційний формат за допомогою використання соціальних мереж і онлайн-платформ (Zoom, Microsoft Teams). На виробничих підприємствах на початку карантину працівники віком старше 60 років були тимчасово переведені у віддалений режим роботи. [5] Загалом виробники харчової продукції та напоїв розцінюють заходи, запроваджені державою на час карантину, як здебільшого ефективні в контексті реагування на поширення пандемії. При цьому якщо деякі підприємства (наприклад, «Київхліб») змогли отримати державну допомогу для ведення бізнесу в нових умовах (мова йде про користування дозволом держави щодо земельного податку), то інші навпаки — надавали від себе допомогу державі у боротьбі з наслідками поширення інфекції (компанія «ROSHEN» виділяла кошти для облаштування лікарень на час карантину).

Виробники харчової продукції та напоїв в умовах падіння доходів населення потребують комплексної підтримки держави (можливості отримання кредитів з більш лояльними відсотками, зменшення податкового навантаження на час пандемії), та на відміну від інших компаній «Оболонь» згідно з наступних даних наведених нижче навпаки рухалась вперед у фінансовому стані. [13]

ПрАТ «Оболонь» не було прикладом підприємством ефективною фінансовою діяльністю до 2018 року, про що свідчать дані фінансових результатів зі «Звіту про управління» компанії за 2020 рік, в якому наведено у таблиці 2.7, та компанія наводить наступні дані [12]:

- рух коштів від операційної діяльності, за 2020 рік становить 410,4 млн. гривень, що на 12,2% нижче за показник 2019 року;
- чистий рух коштів у результаті інвестиційної діяльності за 2020 рік склав 59,4 млн. грн. (негативне значення);
- інвестиції Групи в основні засоби в 2020 році склали 117,3 млн. грн.;
- виплата за позиками у 2020 році була більшою порівняно з 2019 роком на 14,2%. Разом з тим, виплати відсотків по позиках спала на 21,4% у 2020 році порівняно з минулим роком, і склала 224,6 млн. гривень;

За результатами 2020 року Група визнала чистий дохід у розмірі 5 549,7 млн. грн. На загальний приріст доходів у 2020 році в порівнянні з 2019 роком в основному вплинули: дохід від продажу пива, що збільшився на 4,15%, дохід від продажу слабоалкогольних напоїв, що збільшився на 15,25% та доходу від іншої реалізації, що збільшився на 35,0% . Завдяки значному поліпшенню фінансових результатів у за весь 2020 рік, Група виконала основні фінансові показники. Не зважаючи на кризу викликану Covid-19, обсяги продажів залишилися на рівні минулого року завдяки збільшенню частки на ринку пива (Україна) та збільшенню експорту. Операційний прибуток збільшився в 2 рази завдяки зменшенню собівартості та неважливому зростанню операційних витрат. За 2020 рік показник EBITDA склав 876,8 млн. грн., що суттєво покращило ключові фінансові показники Групи: показник відношення боргу до EBITDA склав 1,9, при плановому рівні 3,0. [13]

EBITDA — аналітичний показник, що дорівнює обсягу прибутку до вирахування витрат за відсотками, сплати податків та амортизаційних відрахувань.

Станом на 31 грудня 2020 року робочий капітал Групи становив 363,5 млн. грн. Ринкові ризики Загальні ринкові, економічні, фінансові умови та ріст продаж є найважливішими факторами, що впливають на прибуток Групи. Оскільки виробництво та реалізація пива та напоїв Групи в основному спрямована на внутрішній ринок, економічна рецесія в країні впливає на показники прибутковості

Групи. Також на зниження споживчого попиту населення вплинули довготривала пандемія коронавірусу та застосування карантинних заходів в Україні. [13]

Таблиця 2.7

Чистий фінансовий результат ПрАТ «Оболонь» за 2011-2020рр.

Вид\Рік	Чистий фінансовий результат, тис. грн.	Довгострокові зобов'язання	Поточні зобов'язання
2011	118501	718800	1762719
2012	223878	1242237	2234942
2014	-575051	803035	1899236
2015	-183625	90137	131099
2016	-400102	347830	191896
2017	176580	2786127	1599851
2018	-365 420	1 297 478	2 730 123
2019	257 633	867 166	2 653 830
2020	338 614	1 020 282	2 194 780

Джерело: розроблено на основі даних [28]

Нами було проаналізовано чистий фінансовий результат ПрАТ «Оболонь» в динаміці за 2011-2020 роки у таблиці 2.7, що за допомогою графічного зображення як показано у чистому фінансовому результаті ПрАТ «Оболонь» за 2011-2020рр (рис. 2.1) вдалося побачити точку зросту у 2019 році відносно точки початку падіння чистого фінансового результату з 2011 року.[28]

За відсутності суттєвих коливань курсу валют, імпорт зазнав більших втрат ніж експорт. Загалом в Україні, у 2020 році, експорт товарів та послуг продемонстрував негативну динаміку, зменшившись у вартісному вимірі, за попередніми даними НБУ, на 6,6%, чого не спостерігалось, починаючи з січня 2017 року. Відбулося і скорочення експорту товарів до країн ЄС – на 17% (питома вага в

загальному обсязі експорту товарів – 33,2%). Компанія має інвестиції у розмірі від 30% до 98% у капіталі деяких дочірніх та асоційованих підприємств. [13]

Всі інвестиції в консолідовані дочірні підприємства обліковуються у цій фінансовій звітності за їх собівартістю відповідно до п.10 МСБО 27 «Окрема фінансова звітність». [13]

Поточні боргові зобов'язання наведені у додатку А (табл. А.1). Звіт про фінансові результати ПрАТ «Оболонь» за 2020 рік наведені у таблиці А.2.

Інші інвестиції станом на 31 грудня включали (тис. грн) [12]:

- Інвестиції в дочірні підприємства 52 370
- Інвестиції в неконсолідовані дочірні підприємства 18 375
- Інвестиції в асоційовані підприємства 167 70 912

Рис. 2.1 Чистий фінансовий результат ПрАТ «Оболонь» за 2011-2020рр.

Джерело: розроблено на основі даних [28]

Політичні та державні ризики. Група діє в Україні, яка є країною з високими політичними економічними ризиками. В 2020 році середній рівень інфляції в Україні склав 5,0%. У 2020 році в економіці України спостерігалось падіння, що відобразилося і в падінні ВВП на 4,0%. Ключовим ризиком для макрофінансової стабільності у 2020 році, який постав як перед світовою економікою, так і перед економікою України внаслідок світової рецесії, спричиненої коронавірусом SARS-

CoV-2, став триваліший термін і поглиблення пандемії коронавірусу, посилення карантинних заходів та введення в Україні обмежувальних заходів та локдаунів під час боротьби з пандемією гострої респіраторної хвороби COVID-19 Вплив пандемії COVID-19 також позначився і на обсягах зовнішньої торгівлі. [13]

Згідно з річним звітом товариства ПрАТ «Оболонь» [17]:

«Одним із основних викликів які стояли перед Товариством протягом звітного періоду була глобальна проблема поширення коронавірусної хвороби COVID-19 із запровадженням карантину на всій території України та в більшості країн світу, яка спричинили суттєвий вплив на господарську діяльність та фінансові показники Товариства. Подальший вплив поширення коронавірусної хвороби COVID-19 на господарську діяльність Товариства та його фінансові показники в великий мірі залежить від тривалості і поширеності впливу вірусу на світову і українську економіку, на даний момент складно прогнозувати та в повній мірі визначити ефект впливу цієї проблеми на діяльність ПрАТ "Оболонь" у майбутньому . Впродовж звітного періоду ПрАТ "Оболонь" слідувала за тенденціями ринку випускаючи нові продукти, впроваджувала нові сучасні формати упаковки продукції та розвивала мережу фірмових магазинів. ПрАТ "Оболонь" залишалась одним з основних виробників private labels пива для роздрібних мереж України завдяки співпраці з найбільшими дискаунтерами. ПрАТ "Оболонь" продовжувала розширювати діяльність на експортних ринках. Експорт продукції ПрАТ "Оболонь" здійснювався більш ніж до 60 країн світу. У подальшому ПрАТ "Оболонь" планує слідувати за тенденціями ринку та розвивати перспективні напрями діяльності. Негласний девіз Товариства - "Жодного року без нового КРОКУ", і це повністю відображає інноваційну природу ПрАТ "Оболонь", це шлях, по якому Товариство йде вже понад 30 років.[17]

Товариство не розробляло та не здійснювало завдання та політику щодо управління фінансовими ризиками, у тому числі політику щодо страхування

кожного основного виду прогнозованої операції, для якої використовуються операції хеджування. Основні ризики в діяльності підприємства: - діловий ризик, пов'язаний з макроекономічними змінами, зокрема зміни структури попиту на продукцію; - ринковий ризик, пов'язаний з можливими змінами ситуації на товарному і фінансових ринках; - невизначеність пов'язана з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19 яка чинить значний вплив на господарську діяльність Товариства.

Діяльність Товариства прямо залежить від збільшення податків та нарахувань, погіршення економічного стану та попиту на продукцію в Україні та світі, збільшення ціни на матеріальні ресурси, енергоносії та сировину та інші фактори, які безпосередньо впливають на ціну продукції, яку виробляє Товариство. Товариство схильне до ризиків грошових потоків, як і всі підприємства, так як при здійсненні господарської діяльності у Товариства виникає необхідність в управлінні та збалансуванні грошових потоків для впровадження фінансової рівноваги емітента.

Товариство в своїй діяльності керується власними Принципами (кодексом) корпоративного управління затвердженими Загальними зборами акціонерів 13 квітня 2017 року (протокол №1). Ці Принципи розроблені відповідно до чинного законодавства України та модельних Принципів корпоративного управління, затверджених Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку України. Принципи визначають сутність і важливість корпоративного управління та їх вплив на успішну діяльність Товариства. Принципи затверджуються Загальними зборами акціонерів Товариства та можуть бути змінені та доповнені лише ними. [17]

Товариство не користується кодексом корпоративного управління фондової біржі, об'єднання юридичних осіб або іншим кодексом корпоративного управління. Товариством не приймалося рішення про застосування кодексу корпоративного

управління фондової біржі, об'єднання юридичних осіб або інших кодексів корпоративного управління.

Принципи корпоративного управління, що застосовуються Товариством в своїй діяльності, визначені чинним законодавством України, Статутом та Принципами (кодексом) корпоративного управління. Інша практика корпоративного управління не застосовується.

Товариство не відхиляється від власних Принципів (кодексу) корпоративного управління, яким Товариство та його посадові особи користуються. Система відносин корпоративного управління в Товаристві здійснюється відповідно до Конституції України, Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, Закону України "Про акціонерні товариства", Закону України "Про цінні папери та фондовий ринок", Статуту Товариства, внутрішніх положень Товариства тощо.

Основні фінансові зобов'язання Товариства включають банківські кредити та овердрафти, позики, фінансову оренду та торгівлю кредиторську заборгованість. Зазначені фінансові зобов'язання призначені головним чином для впровадження

фінансування діяльності. Товариство має різні фінансові активи, наприклад, торговельну дебіторську заборгованість, грошові кошти та короткострокові депозити, що виникають безпосередньо в ході операційно-господарської діяльності. Товариство не брало участі в будь-яких суттєвих операціях з використанням похідних фінансових інструментів. Загальна програма управління ризиками спрямована на відстеження динаміки фінансового ринку України і зменшення його потенційного негативного впливу на результати діяльності.

Основними ризиками, пов'язаними з фінансовими інструментами, є валютний ризик, ризик ліквідності, процентний та кредитний ризики. Керівництво переглядає та затверджує політику щодо управління кожним з цих ризиків, як зазначено нижче.

Валютний ризик. Товариство здійснює свої операції переважно в таких валютах: гривня, долар США та євро. Офіційні курси цих валют до гривні

встановлюються Національним банком України. Товариство експортує свою продукцію до європейських та інших країн; купує обладнання в різних країнах; залучає значні суми кредитів та позик в іноземній валюті. Кредити та позики, торговельна дебіторська та кредиторська заборгованість в іноземній валюті призводять до виникнення валютного ризику. Товариство не здійснювало операцій з метою хеджування зазначених валютних ризиків. Ризик ліквідності Задачею Товариства є підтримання балансу між безперервним фінансуванням та гнучкістю у використанні умов кредитування, що надаються постачальниками та банками. Товариство аналізує свої активи та зобов'язання за їх строками погашення та планує свою ліквідність, залежно від очікуваних строків виконання зобов'язань за відповідними інструментами. Процентний ризик Основний процентний ризик пов'язаний, в основному, з процентними кредитами та позиками з плаваючими процентними ставками.

Згідно з політикою Товариства, управління процентними витратами здійснюється з використанням боргових інструментів як з фіксованими, так і з плаваючими процентними ставками. Керівництво аналізує ринкові процентні ставки з достатньою регулярністю з метою мінімізації процентного ризику. Кредитний ризик Фінансові інструменти, які потенційно наражають Товариство на значні кредитні ризики, в основному включають кошти в банках, торгіву та іншу дебіторську заборгованість. Грошові кошти розміщуються в українських фінансових установах, які вважаються такими, що мають мінімальний ризик невиконання зобов'язань на момент внесення коштів. Товариство здійснює торгові операції з відомими, кредитоспроможними третіми сторонами. Політика Товариства полягає в тому, що всі замовники, які бажають працювати на умовах кредиту, мають пройти відповідні процедури підтвердження кредитоспроможності. Крім цього, залишки дебіторської заборгованості постійно контролюються Товариством, завдяки чому ймовірність виникнення безнадійних боргів є незначною.»[17]

З даних наведених у таблиці А.1 слідує що компанія «Оболонь» боргових зобов'язань на суму 3 215 062 тис. грн, які беруться та виплачуються з 1899 року.[14]

Не дивлячись на непросту ситуацію в Україні, нестабільні макроекономічні умови, Група шукає можливості як в Україні так і за її межами, розвиваючи експортні ринки. Шлях продукції компанії проходить більше, ніж через 60 країн світу. І це не лише красива цифра. Це щоденна кропітка праця, досвід міжнародних комунікацій і визнання як результат. Тільки в 2020 році «Оболонь» вийшла на 9 нових ринків та налагодила співпрацю з 19 новими партнерами у різних країнах Латинської Америки, Африки, Азії та Австралії. Компанія має намір продовжувати розширювати географію експорту.

Невід'ємною складовою частиною стратегії розвитку Групи є постійне удосконалення системи управління, яка відповідає вимогам стандартів та правильне передбачення тенденцій розвитку ринку. Спрямованість Групи на удосконалення системи управління означає:

- надійність у партнерстві для постачальників і замовників при безумовному виконанні нормативних, законодавчих вимог та договірних зобов'язань;
- наголошення на постійному вдосконаленні сфери якості, безпеки продукції, ставлення до довкілля, зменшення професійних ризиків;
- безперервне впровадження підвищення мотивації співробітників, задоволеності замовників та інших зацікавлених сторін;
- постійне виконання очікувань замовників, щодо смакових якостей, зовнішнього оформлення, асортименту продукції та обслуговування;
- що діяльність, спрямована на підвищення результативності системи управління;

Структура корпорації компанії створювалась довгі роки під впливом стратегії розвитку, що направлена на диверсифікацію виробництва, перехід на сировину

власного виробництва, інноваційний підхід, екологічну безпеку та соціальну відповідальність.

Експорт продукції компанії здійснювався більш ніж до 60 країн світу. У подальшому Компанія планує слідувати за тенденціями ринку та розвивати перспективні напрями діяльності.

Напротязі звітнього періоду Група слідувала за тенденціями ринку випускаючи крафтове пиво та напої на основі пива, впроваджувала нові сучасні формати упаковки продукції та розвивала мережу фірмових магазинів. Компанія залишалась одним з основних виробників «private labels» пива для роздрібних мереж України завдяки співпраці з найбільшими дискаунтерами. Компанія продовжувала розширювати діяльність на експортних ринках. Загальні обсяги випуску продукції компанії у 2020 році склали понад 65 млн дал, з яких 8,4 млн дал було експортовано за кордон.

Основними видами продукції емітента є пиво, безалкогольні напої, мінеральна вода, слабоалкогольні напої, солод. "Оболонь" є національним виробником пива в Україні зі стовідсотковим українським капіталом. Окрім позицій на пивному ринку, корпорація "Оболонь" має різноманітний портфель безалкогольної продукції. Цей портфель включає в себе ТМ "Живчик" , лінійку традиційних лимонадів , квас "Старокиївський", широкий асортимент мінеральних та питних вод (Оболонська, Збручанська, Аквабаланс, Прозора, та інші регіональні води). Основними ринками збуту продукції корпорації є Україна, Молдова, Білорусь та країни Прибалтики. Галузь характеризується жорсткою конкуренцією та великим ступенем впливу цінового фактору на прийняття рішення про покупку. Сировина - основні види сировини: ячмінь, цукор, хміль, рисова січка, кукурудзяна крупа, солод. Сировина придбається як у виробників на ринку України так і за кордоном. Загальні обсяги виробництва і продажів у 2019 році, внутрішній ринок - 58711 тис. дал, експорт продукції - 7910 тис. дал.[14]

Незмінно важливий для компанії експортний напрямок, де вона постійно розширюємо географію нових ринків та залишається експортером напоїв №1 в Україні.

Приватне акціонерне товариство "Оболонь" та його дочірні підприємства виготовляють та продають пиво, мінеральну воду, прохолоджувальні та слабоалкогольні напої під різними брендами торгової марки "Оболонь". У звітному періоді ПрАТ "Оболонь" залишалося ключовим гравцем галузі, яка характеризується жорсткою конкуренцією, значним впливом сезонних змін, загальної економічної ситуації в Україні і світі. Як і на всі компанії світу значний вплив на діяльність Товариства мала ситуація з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19 та заходи пов'язані з боротьбою з захворюванням як в рамках держави так і Товариства. Впродовж звітнього періоду ПрАТ "Оболонь" вела активну брендингову політику. Зокрема Товариство вивело на ринок новий преміальний бренд пива - Germanarich, слабоалкогольні напої категорії хард зельцер - Obolon Hard Seltzer Orange & Lemon і Obolon Hard Seltzer Black Cherry.[17]

Портфель Товариства поповнився кількома ексклюзивними новинками, випущених для продажу у національній мережі супермаркетів "АТБ". У сегменті міцного пива представлено нові сорти "Оболонь Київське Міцне" та "Obolon Premium Dark Brew". Розпочато виробництво мінеральної води ТМ "Оболонська" слабої газациї.

Товариство вивело на ринок ще один різновид - "Ciber Rose". Спеціально до початку нового літнього сезону ПрАТ "Оболонь" розпочала налив нового напою у лінійці "Obolon HardMix" - "Obolon Hardmix Tequila&Lime".[17] Запущено два оригінальні нові смаки "Живчика" - "Живчик зі смаком яблука та винограду" та "Живчик зі смаком яблука та лісових ягід". У звітному періоді було проведено ребрендинг флагманського бренду ТМ "Оболонь" в якому було втілено сучасні європейські тенденції в дизайні і в той же час збережено національну ідентичність і традиції бренду. Товариство намагається постійно оптимізувати діяльність,

тримати баланс у випуску різних видів продукції, оперативно реагувати на зміни споживчих настроїв та ринкових тенденцій. Саме такий підхід дозволив Товариству знову вийти на траєкторію динамічного розвитку, нарощуючи об'єми продажів в Україні та експорт продукції незважаючи на всі виклики та складнощі останніх років.

ПрАТ "Оболонь" продовжує шукати нові можливості на експортних ринках та розвивати мережу фірмових магазинів. Впродовж звітнього періоду ПрАТ "Оболонь" слідувала за тенденціями ринку випускаючи нові продукти, впроваджувала нові сучасні формати упаковки продукції та розвивала мережу фірмових магазинів

Одним із основних викликів які стояли перед Товариством протягом звітнього періоду була глобальна проблема поширення коронавірусної хвороби COVID-19 із запровадженням карантину на всій території України та в більшості країн світу, яка спричинили суттєвий вплив на господарську діяльність та фінансові показники Товариства.

ПрАТ «Оболонь» та його фінансові показники в великій мірі залежить від тривалості і поширеності впливу вірусу на світову і українську економіку, на даний момент складно прогнозувати та в повній мірі визначити ефект впливу цієї проблеми на діяльність компанії у майбутньому . Впродовж звітнього періоду ПрАТ "Оболонь" слідувала за тенденціями ринку випускаючи нові продукти, впроваджувала нові сучасні формати упаковки продукції та розвивала мережу фірмових магазинів. Компанії "Оболонь" залишалась одним з основних виробників private labels пива для роздрібних мереж України завдяки співпраці з найбільшими дискаунтерами. ПрАТ "Оболонь" продовжувала розширювати діяльність на експортних ринках. Експорт продукції компанії "Оболонь" здійснювався більш ніж до 60 країн світу. У подальшому ПрАТ "Оболонь" планує слідувати за тенденціями ринку та розвивати перспективні напрями діяльності.

Висновки до розділу 2

Проаналізувавши динаміку розвитку харчової промисловості світу робимо висновок, що найбільш вдала модель розвитку економіки країн – це створення та технологічний розвиток виробничих та переробних підприємств промисловості, в нашому випадку саме харчової, котрі б експортували продукцію вироблену в Україні не в якості сировини, а в якості вже переробленої продукції з високою доданою вартістю. Щорічне збільшення показників експорту харчової промисловості доводить, що підприємства пристосовуються та збільшують свою технологічну базу, що призводить до зростання конкурентоспроможності на світовому ринку.

Нами було визначено, що харчова промисловість займає перше місце у структурі експорту України, а саме 39,35% у 2018 році, 44,2% у 2019 році та 45,12% у 2020 році, спостерігаємо тенденцію до зросту, що робить харчову промисловість пріоритетною інвестиційно-привабливою. Особливо необхідно відмітити олійно-жирову промисловість України, в її розвиток спрямовано значні інвестиції, як вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів в реконструкцію діючих і будівництво нових заводів. Потужності з переробки олійної сировини в Україні збільшилися з 2,5 млн. тонн у 1998 році до 14 млн. тонн у 2020 або в 5,3 рази, а використання потужностей за цей період збільшилось з 30% до 85%. За 15 останніх років збудовано 23 нових заводи і модернізовано майже всі підприємства, створено 10 тис. робочих місць.

Проаналізовано розвиток компанії «Оболонь», яка продемонструвала як в максимально нестабільний період можливо виходити на позитивне значення фінансової діяльності.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

3.1 Досвід країн Європейського Союзу щодо підтримки підприємств харчової промисловості

З ціллю успішного розвитку харчової та аграрної промисловості Європейського Союзу (далі ЄС) була розроблена та створена спільна аграрна політика, що містить в собі комплекс норм і правил, які регулюють сферу виробництва та торгівлі сільськогосподарською продукцією. За експертними оцінками, нині спільна аграрна політика ЄС охоплює 98 % сільськогосподарських товарів, а протекційні інструменти, що застосовуються в її рамках, - понад 75 % продукції. Можна стверджувати, що спільна аграрна політика полягає в наднаціональній організації ринків деяких видів сільськогосподарської продукції (зернових, молока, м'яса, вина). Зміст і форми цієї політики відрізняються за видами сільськогосподарської продукції залежно від її значення, специфіки та ситуації на ринку. Система регулювання аграрного ринку в країнах - членах ЄС передбачає формування ринкових цін на товари, в тому числі засобів протекціоністського та ліберального регулювання експорту й імпорту сільськогосподарської продукції.

Спільна аграрна політика (САП) була результатом бажання країн європейського союзу створити політичний та економічний союз. Вона містить у собі елементи регуляторної, цінової, бюджетно-податкової, зовнішньоторговельної, структурної політики. Можна зазначити, що САП – це інтегрована система заходів, завдяки яким забезпечується підтримка цін на аграрну продукцію та субсидується виробництво сільськогосподарських товарів. Основні цілі САП були сформовані ще у 1956 році в ст. 39 Римського договору про створення САП і залишаються незмінними і до сьогодні: - підвищення

продуктивності аграрного сектора шляхом сприяння технічному прогресу; - впровадження раціонального розвитку сільськогосподарського виробництва та оптимального використання факторів виробництва; - впровадження прийняттого рівня життя для зайнятих у сільському населенні, зокрема за допомогою збільшення їхніх доходів; - стабілізація ринків сільськогосподарської продукції, захист виробників і споживачів від зовнішніх чинників; - гарантування впровадження населення країн-учасників ЄС якісним продовольством за рахунок власного виробництва сільськогосподарської продукції за доступними цінами

Ринкова єдність реалізується шляхом вільної торгівлі сільськогосподарськими товарами між країнами – учасниками договору, скасування кількісних обмежень, мит та податків, а також встановлення єдиних цін на аграрну продукцію. Відповідні органи ЄС здійснюють контроль за підтримкою рівня цін на сільськогосподарську продукцію. Якщо ринкові ціни на товари знижуються і падають нище мінімально допустимих (більше ніж на 10%), то такі товари гарантовано викупляються у товаровиробників, цим самим забезпечуючи підтримку рівня цін.[25]

Принцип фінансової солідарності полягає у відповідальності усіх держав – членів за фінансові наслідки САП. САП має спільне фінансування, що забезпечується через Європейський фонд орієнтації та гарантії сільському господарству. В результаті склалася негнучка дотаційна політика, яка створювала величезні надлишки харчових продуктів. Так у 1988р. САП зменшилась у розмірі 68% бюджету ЄС за рахунок реалізації таких принципів, як встановлення мінімальної ціни на продукти сільського господарства, захист європейського сільськогосподарського ринку від імпорту за рахунок зборів, квот, стандартів якості. На практиці відповідальність за здійснення єдиної спільної політики несуть ЄС (Рада і Комісія). Реалізація САП відбувається через низку інструментів, які Європейська Комісія групує у дві частини.[25]

Перший частина включає спільну організацію ринків (через такі заходи, як експортні субсидії, підтримку ринкових цін, зберігання продукції, митний тариф) та пряму підтримку фермерів (через заходи єдиний платіж на ферму, єдиний платіж на площу земель, платежі, частково пов'язані з рівнем виробництва та додаткові платежі). ЄС гарантує підтримку у рамках САП усім фермерським домогосподарствам та агровиробникам, але за умов дотримання вимог: утримання земель у належному стані, підтримка екології та збереження довкілля. Друга частина САП передбачає розвиток сільської місцевості (збереження сільських ландшафтів, підвищення якості життя в сільській місцевості та диверсифікації сільської економіки).

версифікації сільської економіки). Усе це в комплексі формує стратегічну мету САП - надання гарантій для агровиробників щодо закупівельних цін та підтримка стабільного рівня їхніх доходів.

Аналізуючи історію розвитку САП, можна зазначити, що у різні часові проміжки реформи були направлені на досягнення різних цілей. Таке реформування було спричинене наступними проблемами: високі ціни підтримки стимулювали надмірне виробництво сільськогосподарської продукції; м'ясомолочні продукти постійно були у надлишку, оскільки ціни на них були набагато вищими від світових; у зв'язку із інтенсивним субсидюванням свого експорту, з'явилася велика кількість нарікань на нечесну конкуренцію з боку інших країн (США, група КАІРНС: Австралія, Канада, Бразилія, Чилі, Колумбія, Фіджі, Малайзія, Нова Зеландія, Парагвай, Філіппіни, Південна Африка, Таїланд, Уругвай).

Аналізуючи САП ЄС та Стратегію розвитку аграрного сектору України можна визначити, що основні положення стратегії узгоджуються з програмним САП, а саме:

- сприяння диверсифікації зайнятості в сільській місцевості;
- збереження екосистем, раціональне використання природних ресурсів;
- впровадження інноваційної діяльності у сільській місцевості;

- підвищення конкурентоспроможності фермерів;
- створення неурядових організацій, робота яких буде направлена на захист прав сільгоспвиробників.

В агрополітиці України сьогодні простежуються заходи, які направлені на боротьбу з проблемами низького агровиробництва. Досвід САП – це можливість для України на чужих помилках, роблячи відповідні висновки, впроваджувати ефективні зміни та застосовувати якісні реформи для покращення стану аграрного сектора економіки. Основні положення САП полягли у стратегії

Розвиток аграрного та харчового сектору у сфері формування та реалізації державної політики базується на принципах:

- застосування підходів до створення умов для державної підтримки сільськогосподарських виробників залежно від установлених органами держуправління;
- використання інструментів стратегічного управління розвитком аграрного сектору та оперативного впливу на кон'юнктуру ринку;
- пріоритетність аграрного сектору у загальнодержавній економічній політиці;
- впровадження продовольчої безпеки в умовах глобалізації;
- направлення на підтримку розвитку кооперації за допомогою кластерної моделі;
- саморегулювання в аграрному секторі, передання обов'язків державою галузевим, фаховим та територіальним об'єднанням частини повноважень щодо регулювання аграрного ринку, в тому числі у частині здійснення контролю за якістю та безпечністю державної сільськогосподарського виробництва;

- підтримка розвитку сільськогосподарських виробників до раціонального аграрного користування;
- формування у сільськогосподарських товаровиробників позитивних довгострокових очікувань;
- створення умов для запровадження найбільш продуктивних, ресурсомістких та енергоефективних засобів виробництва і технологій;

Пріоритетними напрямками досягнення стратегічних цілей є [17]:

- застосування продовольчої безпеки держави за допомогою:
- створення та збільшення продовольчих запасів держави;
- збільшення вимог до впровадження продовольчої безпеки держави та можливості реалізації її експортного потенціалу, обсягів виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції з урахуванням;
- контролювання земельних відносин шляхом:
- гарантування захисту прав власності та законних інтересів користувачів (власників) землі;

проведення моніторингу та прогнозування ринку сільськогосподарської продукції, реагування на ринкові ризики;

- створення сприятливих умов для набуття пріоритетного права користування (власності) землями сільськогосподарського призначення особами, які проживають у сільській місцевості та господарюють виключно та переважно з використанням власної праці.[17]

Використання СУБХП, делегування саморегульованим об'єднанням на засадах взаємовідповідальності частини повноважень щодо здійснення контролю за відповідністю сільськогосподарської продукції національним стандартам, дотримання вимог до їх виробництва у результаті удосконалення системи

сертифікації виробництва і стандартизації, впровадження на усіх підприємствах переробної та харчової промисловості систем управління якістю та безпечністю харчових продуктів, створення мережі лабораторій для визначення рівня якості сільськогосподарської продукції.

Впровадження системи логістики, пунктів живої худоби та птиці, інших складових ринкової інфраструктури для особистих селянських та середніх підприємств.[17]

Відношення земель сільськогосподарського призначення до ринкового обігу та його державного регулювання у результаті поетапного запровадження обігу земель сільськогосподарського призначення (перший етап - вихід Державного земельного банку на ринок з метою створення умов для запровадження вільного обігу земель сільськогосподарського призначення, зокрема шляхом їх розмірності (до зняття мораторію на продаж таких земель сільськогосподарського призначення), друга частина - запровадження обігу земель харчового призначення на всій території країни.

Покращенням системи державного контролю земельних відносин, зокрема шляхом недопущення неконтрольованої зміни цільового призначення територій.

Протиставлення спекулятивним операціям у сфері сільськогосподарського призначення за допомогою заборони перепродажу земельних ділянок протягом певного строку та встановлення диференційованого підходу.

Недопущення монополізації обігу земель сільськогосподарського призначення, зокрема шляхом обмеження площі таких земель, що можуть перебувати у власності або оренді однієї особи.

Покращення орендних відносин, зокрема шляхом стимулювання довгострокової оренди земель сільськогосподарського призначення, встановлення мінімального строку дії договору оренди таких земель та визначення його дострокового розірвання, запровадження консолідованої відповідальності у разі надання в оренду земель сільськогосподарського призначення.

Стимулювання до раціонального і ефективного використання зазначених земель та підвищення рівня екологізації сільськогосподарського землекористування.

Удосконалення фінансової політики у результаті створення прозорих інструментів системи оподаткування аграрного сектору з урахуванням його економічних особливостей та соціальної ролі шляхом застосування спеціального режиму оподаткування відповідно до законодавства; поетапна трансформація системи оподаткування в аграрному секторі; удосконалення системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників.

Впровадження стабільної системи державної підтримки аграрного сектору шляхом запровадження середньострокового бюджетного планування, зокрема системи індикаторів фінансування аграрного сектору; пріоритетне фінансування інноваційно-інвестиційних проектів на засадах державно-приватного партнерства; встановлення критеріїв доступу до прямої бюджетної підтримки з урахуванням соціально-економічної ролі господарств для сільських громад, агроекологічних вимог та прозорості у забезпеченні проходження бюджетних коштів надання переваги державній підтримці у здійсненні заходів щодо ефективного розподілу ресурсів в аграрній сфері; запровадження цільової підтримки на поворотній основі за умови наявності відповідальних за цільовий результат сільськогосподарських товаровиробників; перехід до переважно компенсаційних виплат.

Механізм кредитного впровадження аграрного сектору, в тому числі шляхом використання аграрних розписок та електронних складських свідоцтв, реалізація фінансово-кредитної політики шляхом створення дієвої системи земельної іпотеки та розвитку:

- впровадження регуляторної політики в аграрному секторі у результаті:
- підвищення ефективності адміністративного регулювання шляхом створення регуляторної системи на засадах державно-приватного

партнерства, впровадження ризикоорієнтованого підходу під час здійснення державного контролю;

- регулювання частини повноважень щодо регулювання аграрного ринку саморегулювальними об'єднаннями сільськогосподарських товаровиробників та розширення їх участі у формуванні і реалізації державної аграрної політики;

- у результаті максимального скорочення переліку необхідних дозволів та ліцензій зменшення регуляторного навантаження на агробізнес;

- надання адміністративних послуг сільськогосподарським товаровиробникам за принципом “єдиного вікна”; впровадження механізму

- покращення технічного регулювання шляхом:

- до вимог ЄС і СОТ адаптації технічного регулювання безпеки продукції;

- збільшення рівня відповідальності саморегулювальних об'єднань сільськогосподарських товаровиробників та кооперативів у здійсненні контролю якості та безпеки продукції, виробленої її членами;

- обмеження безпосереднього контролю особистих селянських господарств у разі, коли вся вироблена ними продукція реалізується на товарних ринках через кооперативи;

- контроль ринків шляхом:

- поступового скорочення переліку об'єктів державного цінового регулювання і способів адміністративного регулювання цін, переходу до регулювання обсягів виробництва (на основі продуктивних балансів) із залученням саморегулювальних об'єднань сільськогосподарських товаровиробників та використанням механізму проведення товарних і фінансових інтервенцій; [12]

- стимулювання споживчого попиту у результаті запровадження програм адресної підтримки малозабезпечених категорій населення;
- ринкових ризиків для сільськогосподарських товаровиробників у результаті урізноманітнення маркет-інструментів (страхування, гарантійні фонди, форвардна торгівля, торгівля деривативами, електронна торгівля);

Запровадження системи оперативного спостереження ринку сільськогосподарської продукції, розбудови розвинутої системи сільськогосподарського дорадництва: покращення системи інформаційно-аналітичного запровадження сільськогосподарських товаровиробників.[12]

Конкурентоспроможність Української сільськогосподарської продукції забезпечується шляхом створення мотивації до технологічного переоснащення і модернізації галузей аграрного виробництва, в тому числі шляхом надавання потрібними машинами, обладнанням кооперативів; запровадження системи узгодження економічних інтересів у процесі виробництва, переробки, торгівлі; сприяння розвитку галузевих, міжкооперативних об'єднань сільськогосподарських товаровиробників та підвищення рівня їх відповідальності за формування і дотримання галузевих балансів, якість і безпечність продукції, виробленої її членами, в тому числі шляхом створення регіональних торгових марок продуктів; [17] сприяння становленню системи спільної реалізації вітчизняної сільськогосподарської продукції на цільових зовнішніх ринках; підтримка раціонального розміщення і спеціалізації аграрного виробництва з урахуванням природно-кліматичних умов; створення умов для поглибленої переробки продукції, яка спрямовується на експорт; формування дієвої інфраструктури аграрного ринку і розширення доступу сільськогосподарських товаровиробників до організованих каналів збуту вітчизняної сільськогосподарської продукції, також до мережі складських та елеваторних потужностей, а також розширення можливостей

особистих селянських та середніх господарств на організованому аграрному ринку.[12]

Важливо формування партнерських відносин між саморегульованими об'єднаннями сільськогосподарських товаровиробників, стимулювання інноваційного розвитку, державою та галузевою наукою у сфері розвитку насінництва, селекції та племінної справи, техніко-технологічного розвитку харчової промисловості.[18]

Мотивація розвитку землеробства, насамперед в особистих малих і середніх господарствах; створення умов для збереження, відтворення і підвищення родючості ґрунтів; запровадження раціонального використання природних ресурсів, залучених до господарського процесу в аграрному секторі, шляхом впровадження системи моніторингу та контролю якості всіх земель сільськогосподарського призначення та обов'язкової агрохімічної паспортизації; стимулювання користувача землі до раціонального використання і охорони земель сільськогосподарського призначення; будівництва умов для збереження, відтворення і підвищення родючості ґрунтів; регламентація розміщення у сівозмінах екологічно деструктивних культур відповідно до науково обґрунтованих норм; відновлення зрошувальних та меліоративних систем.

3.2 Застосування системи управління безпекою харчових підприємств та її значення для розвитку підприємств харчової промисловості

Розвиток економіки країни залежить від технологічного та фінансового розвитку підприємств які діють на її території підпорядковуючись нормативно-правовій базі цієї країни. На сьогодні Україна вже стала сильним аграрним гравцем на світовому ринку. Україна постачає свої аграрні та харчові продукти на ринки майже 190 країн. Українські товари користуються попитом серед споживачів країн Азії, ЄС та Африки. Не втрачати своїх позицій на світовому рівні та

примножувати чудові результати є головним завданням для країни сьогодні. Тому влада зацікавлена в тому, щоб внутрішні та іноземні споживачі мали можливість купувати дійсно якісні харчові товари та мала впевненість в їх безпечності для громадян.

СУБХП (система управління безпекою харчових підприємств) — система аналізу ризиків, небезпечних чинників і контролю критичних точок. Система НАССР є науково обґрунтованою, що дозволяє гарантувати виробництво безпечної продукції шляхом ідентифікації й контролю небезпечних чинників.

Одним із надійних засобів захисту споживачів харчових продуктів є система СУБХП (англ. СУБХП — Hazard Analysis and Critical Control Points) — яка ідентифікує, оцінює і контролює небезпечні фактори, що є визначальними для безпечності харчових продуктів. Вона гарантує безпечність продукції на повному шляху харчового ланцюжка та надає змогу виявити усі критичні точки, які можуть вплинути на безпечність кінцевого продукту, усунути шкідливі фактори та контролювати повний процес виробництва. Звертаємо увагу, на те що система НАССР є обов'язком в рамках законодавства більшості цивілізованих країн, таких як: країни Євросоюзу, США, Канада, Японія, Нова Зеландія та інші.[18]

В рамках підписаної Угоди про асоціацію між Україною та ЄС влада взяла на себе зобов'язання наблизити національне законодавство до законодавства європейських країн, у тому числі й у галузі санітарних та фітосанітарних заходів. Україна дуже швидкими темпами рухається за європейським вектором розвитку. Створення та впровадження ефективної системи контролю на українських виробництвах є важливим кроком для реалізації цих вимог. Він регулює відносини між органами виконавчої влади, операторами ринку харчових продуктів та споживачами харчових продуктів.[19] Тому для держави важливим кроком, щоб Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» набрав чинності.

Закон України визначає порядок запровадження безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, що виробляються, перебувають в обігу, ввозяться або пересилаються на митну територію України, або, навпаки, вивозяться та пересилаються з неї. На початок 2020 року 427 українських підприємств впровадили систему СУБХП, а 145 знаходились на стадії розробки та впровадження. Це непоганий результат, що зацікавленість виробників поступово зростає, але підкреслюю, що наразі українським виробникам необхідно пришвидшитись та не затягувати момент впровадження системи СУБХП.[19]

Основна причина впровадження системи СУБХП — це ефективне управління якістю та безпечністю харчових продуктів, її можна назвати своєрідним інструментом захисту репутації виробника. Але у довгостроковій перспективі всі гравці харчового ланцюга — від виробників до споживачів — отримують значні переваги. Тому вона практикується в світі вже декілька десятиліть. Так, дійсно впровадження цієї системи контролю потребує деяких матеріальних затрат з боку операторів. Тому що перші стають більш конкурентоспроможними, виробляючи продукти кращої якості, працюючи над тим, щоб заслуговувати на довіру споживачів та успішно боротись за їхній попит як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках. А споживачі, які купують в українських супермаркетах або на ринках, отримують впевненість в якості та безпечності українських харчових продуктів.[18]

Нормативно-правові акти, які зобов'язують операторів ринку розробити та впровадити систему СУБХП[17]

- Закон України № 771 «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» (ст.20, 21);
- Закон України № 2042 «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин»;

- наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України № 590 від 01.10.2012 «Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (СУБХП)». Зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства № 429 від 17.10.2015;
- наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України № 41 від 06.02.2017 «Про затвердження форми акту, складеного за результатами аудиту щодо додержання операторами ринку вимог законодавства стосовно постійно діючих процедур, що засновані на принципах системи аналізу небезпечних факторів»;
- наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України № 42 від 06.02.2017 «Про затвердження форми акту, складеного за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного контролю стосовно додержання операторами ринку гігієнічних вимог щодо поводження з харчовими продуктами»;
- Постанова Кабінету міністрів України №896 від 31 жовтня 2018р. «Порядок визначення періодичності здійснення планових заходів державного контролю відповідності діяльності операторів ринку (потужностей) вимогам законодавства про харчові продукти, корми, здоров'я та благополуччя тварин, які здійснюються Державною службою з питань безпеності харчових продуктів та захисту споживачів, та критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від її провадження».

Історія створення СУБХП починається в 60-ті роки ХХ ст. — розробка концепції СУБХП. Основні розробники: компанія Пілсбурі, Лабораторія збройних сил США і Національне управління з аеронавтики і космонавтики (NASA).[17]

Створення такої концепції виникла при роботі над Американською Космічною Програмою. Під час роботи над американською космічною програмою

NASA поставила за мету виключити утворення токсинів у харчовій продукції, яку споживають астронавти у космосі і, як наслідок, попередити захворювання, зумовлені недоброякісними продуктами харчування. СУБХП передбачає заходи, що забезпечують необхідний рівень показників безпеки продукції в процесі її виробництва, причому саме в тих критичних точках технологічного процесу, де може виникнути загроза появи небезпечних чинників. Система дозволяє виділити всі потенційно небезпечні чинники у харчовому продукті та запобігти їх виникненню.

Кодекс Аліментаріус — збірник міжнародно схвалених і поданих в однаковому вигляді розроблених під керівництвом FAO/WHO стандартів на харчові продукти, спрямованих на захист здоров'я споживачів і гарантування чесної практики в торгівлі ними. Підготовлений та виданий Комісією Кодекс Аліментаріус.[16]

Комісія Кодексу Аліментаріус (англ. Codex Alimentarius Commission) була створена в 1963 р. Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (FAO) і Всесвітньою організацією охорони здоров'я (WHO) як їхній допоміжний орган для впровадження спільної FAO/WHO програми стандартів на продукти харчування.[16]

Комісія Codex Alimentarius відіграла активну роль у формулюванні та підтримці системи СУБХП як міжнародного способу впровадження у виробництва безпечних харчових продуктів. На 25 засіданні Комітету з питань гігієни харчових продуктів (1991 р.) було прийнято документ «Загальні визначення СУБХП та процедури використання Кодексу». Комітет погодився, що система СУБХП повинна бути внесена до Кодексу з врахуванням загальних принципів виробництва харчових продуктів.[15]

Найбільш важливим законодавчим актом ЄС, що регламентує сферу застосування СУБХП, — є Директива 93/43/ЄЕС «Про гігієну харчових продуктів». Вона застосовується на всіх підприємствах, які працюють з харчовими продуктами.

З цією директивою в європейське законодавство було інтегровано принципи СУБХП та основні принципи гігієни харчових продуктів. Застосування директиви стало обов'язковим для країн-членів ЄС з 14 грудня 1995 року. [17]

Міжнародна організація зі стандартизації підготувала проект міжнародного стандарту «Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги» (ISO 22.000). Застосування систем СУБХП в окремих країнах світу регламентується національними законодавчими та нормативно-правовими актами.[17]

Міжнародним стандартом, що встановлює єдині вимоги до систем СУБХП, гармонізованого до стандартів менеджменту якості, екологічного менеджменту і пристосованого до сертифікації став ISO 22000:2005 «Food safety management systems — Requirements for any organization in the food chain» (Системи управління безпечністю харчових продуктів. Потреби до будь-яких організацій харчового ланцюга), який був опублікований у 2005 році.[12]

Головні цілі впровадження СУБХП, а також принципи СУБХП відображено в таких міжнародних стандартах, як ISO 22000, IFS (International Food Standard), BRC. Також дана інформація відображена в Рекомендованому міжнародному Кодексі загальних принципів гігієни харчових продуктів. [2]

Стандарт можуть застосовувати всі організації, незалежно від розміру, які залучені до будь-якого аспекту харчового ланцюга та бажають запровадити системи, які гарантують безпечні продукти на постійній основі.[29]

Нічого принципово нового у вимогах СУБХП немає, – СУБХП лише зручно систематизує численні санітарні та технологічні норми і правила виробництва, полегшує поточний контроль. ISO 22000 виводить все це на міжнародний рівень стандартизації для експортно-імпортних відносин. Підприємствам з новим сучасним обладнанням легко застосувати це у виробництві, але стандарт побудовано так, щоб врахувати можливості до розвитку всіх підприємств.[18]

Механізм СУБХП охоплює значну аудиторію. Відтак, кейтеринг, виробники харчових упаковок, постачальники до великих торгових мереж, виробники корму для тварин хоч і не основна цільова група, проте невід'ємна складова системи.

Загалом СУБХП зорієнтована на такі великі харчові сектори[12]:

- підприємства громадського харчування;
- виробникам харчової продукції;
- торгові закладам;
- сільгоспвиробники сировини: агрохолдинги, агрофірми, фермерські господарства;
- виробники кормів, добрив, пестицидів;
- виготовлювачі очищувальних, захисних засобів та обладнання;
- ті, хто займається зберіганням, упаковкою, фасуванням готової продукції.

СУБХП — це фокусування на ідентифікації, моніторингу та контролі небезпек в критичних контрольних точках визначених скрізь виробничий ланцюг[12]:

- проведення аналізу небезпечних факторів;
- визначення критичних контрольних точок;
- встановлення граничних значень;
- введення системи контролю за ККТ;
- встановлення коригувальних дій, що їх необхідно вжити, коли спостереження свідчать, що певна ККТ виходить з-під контролю;
- встановлення процедури перевірки для підтвердження того, що система СУБХП працює ефективно;
- розроблення методів документування всіх процедур і ведення записів, пов'язаних із застосуванням цих принципів.

Для європейських компаній дуже важливою є стаття 3[18]:

Виробники харчових продуктів повинні ідентифікувати будь-який етап у своїй діяльності, який є критичним для впровадження безпеки і гарантувати, що відповідні процедури ідентифіковані, впроваджені, підтримуються та переглядаються на основі наступних принципів, що використовуються для розробки СУБХП.

В Україні вимоги до розробки та впровадження систем управління безпечністю харчової продукції за принципами СУБХП містяться у ДСТУ 4161-2003 «Система управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги» та ДСТУ ISO 22000:2007 «Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги до будь-яких організацій харчового ланцюга».[18]

На підставі пункту 2 частини 2 ст. 20 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» (N 771/97-ВР від 23.12.1997 року, зі змінами та доповненнями), особи, які займаються виробництвом або введенням в обіг харчових продуктів, повинні застосовувати системи СУБХП та/або інші системи впровадження безпечності та якості під час виробництва та обігу харчових продуктів. Компанія, що першою розробила та впровадила та сертифікувала СУБХП — компанія «Кока-кола».[18]

23 липня 2014 р. Верховна Рада України проголосувала за законопроект № 4179 а, який стосується гармонізації законодавства України та Європейського Союзу у сфері безпеки та якості харчових продуктів. У законі також передбачено створення єдиного контролюючого органу в сфері безпеки харчових продуктів, скасування дозвільних документів і процедур, які відсутні в ЄС, впровадження європейських принципів регулювання ГМО, зокрема в частині реєстрації ГМО-джерел, а не продуктів, вироблених з них. Зазначений документ передбачає введення в Україні європейської моделі системи гарантування безпеки і якості продуктів харчування, що базується на процедурах СУБХП— аналіз небезпечних чинників і критичні контрольні точки. [18]

Держпродспоживслужба України здійснює контроль за впровадження систем управління безпекою харчової продукції керуючись Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства (від 01.10.2012 № 590 зі змінами та доповненнями) «Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпекою харчових продуктів (СУБХП)» [2]

Розроблена комп'ютерна програма СУБХП-TRADING, яка дозволяє застосовувати постійно діючі процедури Системи у цифровому вигляді без використання паперових носіїв інформації.[4]

Переваги впровадження системи СУБХП. СУБХП — це система, що може застосовуватися до великого спектру простих і складних операцій. Для впровадження системи ХАССП виробники повинні досліджувати не тільки їх власний продукт і методи його виготовлення. Постає завдання застосовувати такі ж вимоги і до постачальників сировини і допоміжних матеріалів, системи дистрибуції та роздрібної торгівлі. Вона використовується для впровадження безпеки харчових продуктів протягом усього ланцюга виробництва і реалізації харчового продукту.

Запровадження системи СУБХП надає виробнику багато переваг економічного та управлінського характеру[4]:

- застосування СУБХП є підтвердженням виконання виробником законодавчих і нормативних вимог.
- СУБХП засвідчує високий рівень свідомості та відповідальності виробника перед споживачем.
- СУБХП дозволяє підприємствами забезпечити стабільно високий рівень безпеки харчових продуктів, і завдяки довірі споживачів в умовах зростаючої конкуренції зберегти та розширити свою частку на внутрішньому ринку України.

- запровадження СУБХП дозволяє здійснити розширення експортних ринків, адже в багатьох країнах світу СУБХП є обов'язковою законодавчо встановленою вимогою.
- застосування СУБХП переносить акценти з випробування кінцевого продукту на використання превентивних методів впровадження безпечності під час виробництва та реалізації продукції, сприяючи більш раціональному використанню ресурсів.
- направити відповідні ресурси в критичні точки процесу і правильно проведений аналіз небезпечних чинників дозволяє виявити приховані небезпеки.
- зниження втрат, пов'язаних із негативними наслідками повернень продукції, харчових отруень та інших проблем безпечності харчових продуктів.

СУБХП може інтегруватися в загальну систему управління, достатньо органічно поєднуючись з іншими управлінськими концепціями — управління якістю (стандарти ISO серії 9000), (стандарти ISO серії 14000) тощо. [4]

У групу, відповідальну за розробку системи СУБХП, повинні входити спеціалісти різних галузей, таких, як: мікробіологія, хімія, технологія виробництва, впровадження якості. У більшості випадків ефективність системи НАССР залежить від групи експертів, які займаються розробкою системи, так званої групи НАССР.[5]

У результаті аналізу небезпечних чинників визначаються Критичні Точки Контролю (КТК). Потім розробляються критичні межі для кожної КТК, а також процедури моніторингу і ведення записів. Біологічні, хімічні і фізичні небезпечні чинники розглядаються з огляду їх впливу на безпеку продукту. При розробці системи СУБХП, команда експертів використовує ряд принципів. Такий підхід включає ідентифікацію й аналіз небезпечних чинників, пов'язаних із усіма етапами

виробництва харчових продуктів, починаючи з приймання сировини і закінчуючи відвантаженням продукції кінцевому споживачу. Ефективність системи СУБХП залежить від процедур перевірки, застосовуваних для підтвердження того, що система працює.

Таким чином, в основу системи покладено сім основоположних принципів[7]:

- проведення аналізу небезпечних чинників.
- встановлення критичних точок контролю (КТК).
- визначення критичної межі (меж).
- визначення процедур моніторингу КТК
- визначення коригувальних дій, що мають вживатися коли моніторинг вказує на вихід конкретної КТК з-під контролю.
- визначення процедур перевірки для упевненості, що система ХАССП працює ефективно.
- визначення документування всіх процедур та записів, що мають відношення до цих принципів та їх застосування.

Метою НА є контроль всіх небезпечних факторів, які з достатньою імовірністю можуть загрожувати безпеці харчових продуктів. Такі небезпечні чинники можна розділити на три групи: біологічні, хімічні та фізичні. Щоб провести аналіз небезпечних чинників для розробки плану ХАССП, виробнику харчової продукції необхідно мати робочі знання про потенційні джерела небезпеки[2].

В ДСТУ ISO 22000:2007 небезпечний чинник харчового продукту (food safety hazard) визначається як біологічний, хімічний або фізичний агент у харчовому продукті, або стан харчового продукту, що потенційно може спричинити негативний вплив на здоров'я. [12] Також зазначається, що термін «небезпечний чинник» не слід плутати з терміном «ризик», який у контексті безпечності харчових продуктів означає функцію ймовірності виникнення негативного впливу на здоров'я (наприклад, захворювання) та істотності наслідків такого впливу (наприклад,

смерть, госпіталізація, відсутність на робочому місці тощо) в разі ураження цим небезпечним чинником. Ризик визначено в ISO/IEC Guide 51 як комбінацію ймовірності виникнення шкоди та істотності наслідків цієї шкоди. Згідно стандарту до небезпечних чинників харчових продуктів відносять алергени. [2]

Харчовим продуктам можуть загрозувати небезпечні чинники біологічного походження. Їх джерелом може бути сировина, або вони можуть виникати на певних етапах технологічної обробки, що застосовується для виробництва кінцевого продукту.

Своєрідний досвід з безпечності харчових продуктів свідчить, що успіх розроблення, запровадження, моніторингу та перевірки системи ХАССП залежить від комплексу управлінських, організаційних та технічних факторів. Стикаючись з безліччю цих взаємопов'язаних даних, навіть дуже великі фірми, що мають значні фінансові ресурси, технічний досвід та високу культуру управління, можуть відчувати важливою труднощі, а на малих та середніх підприємствах може складатись відчуття, що труднощі ХАССП потенційно збільшені.[27]

Не існує однозначного, чіткого та загальновизнаного визначення малих та середніх підприємств, такі підприємства класифікуються за кількістю працівників, товарообігом та рівнем прибутку. Малі та середні підприємства зазвичай обслуговують місцевих споживачів, вони займають обмежену частку маркету.

Особливістю малих та середніх підприємств є те, що типові МСП зазвичай мають обмежені ресурси (персонал, час, кваліфікація, досвід, технічна компетентність та фінанси). В контексті ХАССП особливе значення має технічна компетентність, необхідна для розроблення системи. Знання з методології ХАССП, яких можна набути під час навчання, повинні бути обов'язково підкріплені відповідними знаннями у сфері мікробіології та харчової хімії.[11]

З іншого боку, практично всі МСП добре пристосовані до командної роботи, що дозволяє уникати багатьох проблем, що зустрічаються в більш великих компаніях. Відносно невелика кількість працівників дозволяє всю «глибину» та

«ширину» організації представити у вигляді однієї команди, досягаючи при цьому більш високого ступеня причетності до спільної справи. [12] Досить часто менеджери МСП проходять свій шлях нагору, починаючи роботу з виробничих ділянок, і таке знання виробничих процесів «з перших рук» прискорює та полегшує процес аналізування небезпечних чинників, визначення критичних точок тощо.

В той же час, чим менше МСП, тим складніше вивільнити співробітників для участі у робочих зустрічах групи ХАССП. Доводиться зменшувати склад групи до мінімальної кількості осіб та залучати до її роботи інших учасників за необхідності. Для дрібного бізнесу такий підхід все одно не вирішує проблеми, оскільки лише для ядра групи ХАССП може бути необхідно більше половини всієї робочої сили. В таких обставинах необхідні новаторські методи командної роботи, залучення зовнішніх експертів тощо.[12]

Технічні перешкоди є не єдиною перепорою до успішного запровадження ХАССП. Досвід свідчить, що головною проблемою є розробка такої системи, яка буде справді працювати в реальних виробничих умовах; але така система майже невідворотно потребуватиме змін в культурі праці, «кліматі» підприємства. Фактично, в контексті безпечності харчових продуктів, найважливіші люди — це виробничий персонал, (оператори), які контролюють критичні точки. Але ці посади, як правило, є найбільш низькооплачуваними, недооціненими та найменш мотивованими. ХАССП передбачає шлях удосконалення організації, заснований на залученості та подальшій причетності.

Висновки до розділу 3

Нами було висвітлено досвід країн Європейського Союзу щодо підтримки підприємств харчової промисловості, який концентрується у Спільній Аграрній Політиці, яка була розроблена та створена спільна аграрна політика, що містить в собі комплекс норм і правил, які регулюють сферу виробництва та торгівлі

сільськогосподарською продукцією. За експертними оцінками, нині спільна аграрна політика ЄС охоплює 98% сільськогосподарських товарів, а протекційні інструменти, що застосовуються в її рамках, - понад 75 % продукції. Можна стверджувати, що спільна аграрна політика полягає в наднаціональній організації ринків деяких видів сільськогосподарської продукції (зернових, молока, м'яса, вина). Зміст і форми цієї політики відрізняються за видами сільськогосподарської продукції залежно від її значення, специфіки та ситуації на ринку. Система регулювання аграрного ринку в країнах - членах ЄС передбачає формування ринкових цін на товари, в тому числі засобів протекціоністського та ліберального регулювання експорту й імпорту сільськогосподарської продукції.

У другому підрозділі було розглянуто Систему Управління Безпекою Харчових Підприємств, як першим основним кроком до обов'язкової стандартизації підприємств до європейських параметрів якості виробництва. В рамках підписаної Угоди про асоціацію між Україною та ЄС влада взяла на себе зобов'язання наблизити національне законодавство до законодавства європейських країн, у тому числі й у галузі санітарних та фітосанітарних заходів. Створення та впровадження ефективної системи контролю на українських виробництвах є важливим кроком для реалізації цих вимог. Тому для держави було дуже важливим кроком, щоб Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» набрав чинності. [12] Він регулює відносини між органами виконавчої влади, операторами ринку харчових продуктів та споживачами харчових продуктів. Наведено структуру, історію створення, цілі, принципи, законодавчо-нормативну базу та переваги СУБХП, найважливіша серед яких є стандартизація, яка відповідає умовам розвинених країн. Як було наведено у другому розділі кваліфікаційної роботи, харчова промисловість займає перше місце у структурі експорту України, і саме стандартизація СУБХП призводить до покращення торгівельних відносин України з країнами ЄС. [13]

ВИСНОВКИ

Харчова промисловість завжди для України є пріоритетною і стратегічно важливою галуззю, яка в силах забезпечити не тільки потреби внутрішнього ринку, а й вагоме місце держави в сукупності світових країн – лідерів із виробництва продуктів харчування. Доступність харчових продуктів, їх якість та екологічність впливають на рівень продовольчої безпеки держави, виступають індикаторами її соціальної стабільності. Харчова промисловість є основною переробною ланкою агропромислового комплексу. Продукт, що виробляється харчовими підприємствами, це товари першої необхідності, а тому користується постійним попитом (на харчі витрачається половина бюджетів вітчизняних домогосподарств) галузь має тісні інтеграційні зв'язки із сільським господарством, а відтак підвищення ефективності функціонування підприємств, що до неї належать, неможливе за відсутності вирішення проблем, які наявні сьогодні в тваринництві та рослинництві; ринок продовольства характеризується значною ємністю, що робить харчову промисловість привабливою для інвестування.

У структурі харчової промисловості України виділяються провідні ланки, на які припадає найбільший об'єм виготовленої продукції та високі показники конкурентоспроможності, це молочна, м'ясна, цукрова, олійножирова, борошномельна, кондитерська, плодоовочеконсервна, спиртова, виноробна галузі.

Необхідність державного регулювання ринку харчових продуктів і впровадження на цій основі продовольчої безпеки країни слід розглядати як найважливішу умову її суверенітету, економічної незалежності та соціальної стабільності в ринкових умовах. Ефективно організована система може і повинна стимулювати успішний розвиток продовольчої галузі, умови для підвищення взаємної довіри і створення цивілізованого продовольчого ринку в Україні. Проте в подальших публікаціях вважається за необхідне проаналізувати наслідки і ризики для вітчизняного ринку харчових продуктів від приєднання України до Світової організації торгівлі.

Проаналізувавши динаміку розвитку харчової промисловості світу робимо висновок, що найбільш вдала модель розвитку економіки країн – це створення та технологічний розвиток виробничих та переробних підприємств промисловості, в нашому випадку саме харчової, котрі б експортували продукцію вироблену в Україні не в якості сировини, а в якості вже переробленої продукції з високою доданою вартістю. Щорічне збільшення показників експорту харчової промисловості доводить, що підприємства пристосовуються та збільшують свою технологічну базу, що призводить до зростання конкурентоспроможності на світовому ринку.

Різні галузі та розміри підприємств харчової промисловості напряму впливають на виробничий процес. При цьому, автоматизація індустріального виробництва продуктів харчування відіграє важливу роль. Рівень автоматизації при виробництві молочних продуктів, напоїв, хлібних виробів, у порівнянні з переробкою м'яса є дуже високим. Це пояснюється фізичними характеристиками сировини. Машинально оброблюються переш за все рідини. У порівнянні з цим м'ясо як сировина з його різноманітними формами (м'язи, кістки) значно складніше обробляти. Недоліком автоматизованого обробітку є недостатня гнучкість пристроїв. Не враховуючи інвестиційні витрати, саме це відлякує малі підприємства з незначними обсягами виробництва. І взагалі, частково не вистачає технологій для нестандартизованого сировинного матеріалу, до яких відноситься і сировина для виробництва продуктів харчування.

Нами було визначено, що харчова промисловість займає перше місце у структурі експорту України, а саме 39,35% у 2018 році, 44,2% у 2019 році та 45,12% у 2020 році, спостерігаємо тенденцію до зросту, що робить харчову промисловість пріоритетною інвестиційно-привабливою. [12] Особливо необхідно відмітити олійно-жирову промисловість України, в її розвиток спрямовано значні інвестиції, як вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів в реконструкцію діючих і будівництво нових заводів. Потужності з переробки олійної сировини в Україні збільшилися з

2,5 млн. тонн у 1998 році до 14 млн. тонн у 2020 або в 5,3 рази, а використання потужностей за цей період збільшилось з 30% до 85%. За 15 останніх років збудовано 23 нових заводи і модернізовано майже всі підприємства, створено 10 тис. робочих місць.[14]

Проаналізовано розвиток компанії «Оболонь», яка продемонструвала як в максимально нестабільний період можливо виходити на позитивне значення фінансової діяльності.

У другому підрозділі було розглянуто Систему Управління Безпекою Харчових Підприємств, як першим основним кроком до обов'язкової стандартизації підприємств до європейських параметрів якості виробництва. В рамках підписаної Угоди про асоціацію між Україною та ЄС влада взяла на себе зобов'язання наблизити національне законодавство до законодавства європейських країн, у тому числі й у галузі санітарних та фітосанітарних заходів. Створення та впровадження ефективної системи контролю на українських виробництвах є важливим кроком для реалізації цих вимог. Тому для держави було дуже важливим кроком, щоб Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» набрав чинності. Він регулює відносини між органами виконавчої влади, операторами ринку харчових продуктів та споживачами харчових продуктів. [17] Наведено структуру, історію створення, цілі, принципи, законодавчо-нормативну базу та переваги СУБХП, найважливіша серед яких є стандартизація, яка відповідає умовам розвинених країн. Як було наведено у другому розділі кваліфікаційної роботи, харчова промисловість займає перше місце у структурі експорту України, і саме стандартизація СУБХП призводить до покращення торговельних відносин України з країнами ЄС.[12]

Нами було висвітлено досвід країн Європейського Союзу щодо підтримки підприємств харчової промисловості, який концентрується у Спільній Аграрній Політиці, яка була розроблена та створена спільна аграрна політика, що містить в собі комплекс норм і правил, які регулюють сферу виробництва та торгівлі

сільськогосподарською продукцією. За експертними оцінками, нині спільна аграрна політика ЄС охоплює 98 % сільськогосподарських товарів, а протекційні інструменти, що застосовуються в її рамках, - понад 75 % продукції.[12] Можна стверджувати, що спільна аграрна політика полягає в наднаціональній організації ринків деяких видів сільськогосподарської продукції (зернових, молока, м'яса, вина). Зміст і форми цієї політики відрізняються за видами сільськогосподарської продукції залежно від її значення, специфіки та ситуації на ринку. Структура регулювання аграрного ринку в країнах - членах ЄС передбачає формування ринкових цін на товари, в тому числі засобів протекціоністського та ліберального регулювання експорту й імпорту сільськогосподарської продукції.[12]

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агропродовольче виробництво у 1990–2009 рр.: тенденції розвитку / Пасхавер Б. Й., Шубравська О. В., Крисанов Д. Ф., Прокопенко К. О. Економіка АПК. 2010. № 9. С. 13–20.
2. Андрійчук В. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / В. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2005. – 292 с 13.
3. Бенц А. Багаторівневе переплетення в Європейському Союзі / А. Бенц // Європейська інтеграція / уклад. : М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох ; пер. з нім. М. Яковлева. – К. : Видав. дім “КиєвоМогилянська академія”, 2007. – С. 208-231.
4. Гафурова О. В. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: розвиток законодавства / О. В. Гафурова. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nvnau_pravo/2011_157_1/10gov.pdf
5. Гуткевич С. О. До питання регулювання інвестиційного процесу. Міжнародна економічна діяльність країни в глобальній економіці : матеріали наук. семінару. Київ : НУХТ. 2017. Вип. 12. Ч. 1. С. 4–6.
6. Гуткевич С.О. Сучасна парадигма якості. Монографія / С.О. Гуткевич, О.М.Язвінська, Л.А.Пунчак. – К.: НТУУ «КПІ», 2015 – 252 с.
7. Гуткевич С.О., Каїра Л.Г. Навчальний посібник до виконання дипломної роботи бакалавра для здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка»: навч. посіб./ за ред. С.О.Гуткевич. Київ : НУХТ, 2020. 36 с.
8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 07–08.2018).

10. Заїнчковський А. О., Сичевський М. П. Стан і перспективи розвитку підприємств харчової та переробної промисловості України. Вісник соціально-економічних досліджень. 2011. № 2. С. 22–26.
11. Звіт про управління ПрАТ «Оболонь» за 2019 [Електронний ресурс] – режим доступу:
<https://obolon.ua/files/shareholders/b7ea9b5b02daebad57213c08134a9173.pdf>
12. Звіт про управління ПрАТ «Оболонь» за 2020 рік [Електронний ресурс] – режим доступу:
<https://obolon.ua/files/shareholders/023296c9f6e17ab3ae1c5e864b801653.pdf>
13. Інформаційна база даних ПрАТ «Оболонь» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://obolon.ua/ua>
14. Київ: шосте спільне засідання комітету Україна – ЄС / за матеріалами кореспондентів Укрінформу // Єдина Україна. – 2011. – 20 листоп.
15. Клименко І. В. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України : аналіт. доп. / І. В. Клименко, М. Г. Бугрій, І. В. Ус. – К. : НІСД, 2011. – 19 с.
16. Коденська М. Ю. Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення конкурентоспроможного аграрно-промислового виробництва / М. Ю. Коденська // Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013.
17. Корінько М. Д. Диверсифікація: теоретичні та методологічні основи: [монографія] / М. Д. Корінько. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007.
18. Косянчук Т. Теоретичні засади оцінки ефективності діяльності підприємства за сучасних умов / Т. Косянчук, С. Кучма // Економічні науки. – 2014. – № 3. – С. 113–116.
19. Крисанов Д. Ф., Тур О. В. Антикризове управління в АПК в умовах глобалізації. Економіст. 2013. № 7. С. 30–35.

20. Кудренко Н. Теоретико-методичні підходи до оцінювання економічної ефективності функціонування підприємств / Н. Кудренко // Економіка. – 2014. – № 24. – С. 61–67.
21. Куценко А.В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємств споживчої кооперації України : монографія / А.В. Куценко. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 205 с. 15.
22. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL : <http://minagro.gov.ua/>. (дата звернення: 05.08.2018).
23. Модель розвитку галузей економіки України: [монографія] / За ред. С. О. Гуткевич. – К.: НТУУ «КПІ», 2011. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції : монографія / авт. кол. : М. Бетлій та ін. ; за ред. О. М. Бородіної. – Ужгород : ІВА, 2006. – 496 с.
24. Москалюк М. М. З історії розвитку цукрової промисловості в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. Український історичний журнал. 2008. № 2. С. 75–85.
25. Мостенська Т. Л., Кундєєв Г. О. Харчування як складова продовольчої безпеки. Наукові праці Національного університету харчових технологій. 2016. Т. 22. № 3. С. 113–122.
26. Офіційний сайт Державної Служби Статистики — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
27. П'ясецька-Устич С. В. Загострення суперечностей САП ЄС в умовах світової фінансово-економічної кризи: перспективи для України / С. В. П'ясецька-Устич // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Серія “Економіка”. – 2011. – Спецвипуск 33. – Ч. 3. – С. 170-176.
28. Річна звітність ПрАТ «Оболонь» за 2017 рік [Електронний ресурс] – режим доступу:
<https://obolon.ua/files/shareholders/890325368dd28f5c0807a27f5ced1f19.pdf>

- 29.Річна звітність ПрАТ «Оболонь» за 2020 рік [Електронний ресурс] – режим доступу:
<https://obolon.ua/files/shareholders/379a0cab5dab407e92ebc5ead8be2d5b.pdf>
- 30.Саблук П. Т. Світове і регіональне виробництво аграрної продукції: [монографія] / П. Т. Саблук, Г. А. Калієв. – К.: ННЦ ІАЕ. – 2008
- 31.Пріб К. А. Інвестиційна складова управління розвитком підприємства / К. А. Пріб // Інтелект ХХІ. – 2015. - № 1.
- 32.Сирохман І. В. Товарознавство харчових продуктів функціонального призначення: навч. С 40 пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / І. В. Сирохман, В. М. Завгородня. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 544 с. — ІБК 978-966-364-803-3
- 33.Сичевський М. П., Юзефович А. Е. Розвиток харчової промисловості: акценти державної політики. Економіка АПК. 2014. № 7 .С. 46–52.
- 34.Суська М.М., Малигіна В.Д., Бідаш В.І. Забезпечення якості та безпечності м'ясної продукції на підприємствах птахопереробної галузі. Науковий вісник Луганського національного аграрного університету. Збірник наукових праць— 2010, №22
- 35.Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. Методика фінансового аналізу. – М.: ИНФРА–М, 1996. – 176 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Таблиця А.1

Звіт про боргові зобов'язання ПрАТ «Оболонь» за 2020 рік

Види зобов'язань	Дата виникнення	Непогашена частина боргу (тис. грн)	Відсоток за користування коштами (відсоток річних)	Дата погашення
Кредити банку	Х	1 659 382	Х	Х
у тому числі:				
ПАТ Укрінбанк, угода № 01/12	26.02.2013	40 000	0	10.08.2016
ПАТ Ексімбанк, угода № 27113К12/SL-46-ЕХІМ (в \$)	27.06.2013	30 221	0	10.06.2022
Credit Agricole, угода № N/A (в \$)	29.01.2014	44 000	0	20.12.2021
АТ "Райффайзен Банк Аваль" угода № 010/42/601	25.11.2011	41 353	0	31.12.2024
АТ "Райффайзен Банк Аваль" угода № 010/08/4116	16.10.2008	22 436	0	31.12.2024
АТ "Райффайзен Банк Аваль" угода № 010/150-2/1592	26.02.2020	51 031	0	31.12.2024
ІНГ Банк, угода №_10/018 (в \$)	19.07.2010	195 245	0	01.12.2023
ІНГ Банк, угода № 02/73 (в \$)	24.01.2013	171 471	0	01.12.2023
ЄБРР, угода б/н (в \$)	18.09.2009	715 110	0	01.12.2023
ПАТ Укрінбанк, угода №08-10	30.07.2013	10 487	0	01.09.2016
ПАТ Укрінбанк, угода № 14/07	24.01.2013	1 900	0	10.07.2016
ПАТ Укрінбанк, угода № 14/07 (в \$)	24.01.2013	130 068	0	10.07.2016
АБ "КЛІРИНГОВИЙ ДІМ" угода №5/2019-К	14.02.2019	58 246	0	24.12.2021
АБ "КЛІРИНГОВИЙ ДІМ" угода №50/2019-К	25.11.2019	28 275	0	27.09.2021

Продовження Таблиці А.1

Зобов'язання за цінними паперами	X	0	X	X
у тому числі:				
за облігаціями (за кожним власним випуском):	X	0	X	X
0	30.12.1899	0	0	30.12.1899
за іпотечними цінними паперами (за кожним власним випуском):	X	0	X	X
0	30.12.1899	0	0	30.12.1899
за сертифікатами ФОН (за кожним власним випуском):	X	0	X	X
0	30.12.1899	0	0	30.12.1899
за вексями (всього)	X	0	X	X

Звіт про фінансові результати ПрАТ «Оболонь» за 2020 рік

Стаття	Код рядк а	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	5 549 706	5 466 148
Чисті зароблені страхові премії	2010	0	0
Премії підписані, валова сума	2011	0	0
Премії, передані у перестраховання	2012	(0)	(0)
Зміна резерву незароблених премій, валова сума	2013	0	0
Зміна частки перестраховиків у резерві незароблених премій	2014	0	0
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	(4 070 109)	(4 277 833)
Чисті понесені збитки за страховими виплатами	2070	(0)	(0)
Валовий: прибуток	2090	1 479 597	1 188 315
збиток	2095	(0)	(0)
Дохід (витрати) від зміни у резервах довгострокових зобов'язань	2105	0	0
Дохід (витрати) від зміни інших страхових резервів	2110	0	0
Зміна інших страхових резервів, валова сума	2111	0	0
Зміна частки перестраховиків в інших страхових резервах	2112	0	0
Інші операційні доходи	2120	74 094	50 572
Дохід від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю	2121	0	0
Дохід від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції	2122	0	0
Дохід від використання коштів, вивільнених від оподаткування	2123	0	0
Адміністративні витрати	2130	(361 150)	(337 100)
Витрати на збут	2150	(719 636)	(661 989)
Інші операційні витрати	2180	(6 593)	(20 110)
Витрати від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю	2181	0	0
Витрати від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції	2182	0	0

Продовження Таблиці А.2

Дохід від участі в капіталі	2200	0	39 058
Інші фінансові доходи	2220	338 280	280
Інші доходи	2240	15 776	-1 418
Дохід від благодійної допомоги	2241	0	0
Фінансові витрати	2250	(255 444)	(329 215)
Втрати від участі в капіталі	2255	(1 618)	(0)
Інші витрати	2270	(238 394)	(-216 198)
Прибуток (збиток) від впливу інфляції на монетарні статті	2275	0	0
Фінансовий результат до оподаткування:			
прибуток	2290	324 912	144 591
збиток	2295	(0)	(0)
Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300	13 702	113 042
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності післяоподаткування	2305	0	0
Чистий фінансовий результат:			
прибуток	2350	338 614	257 633
збиток	2355	(0)	(0)